

TARTU ÜLIKOOLI ÕIGUSTEADUSKOND
AVALIKU ÕIGUSE INSTITUUT

Kristjan Okas

ENNETÄHTAEGSE VABASTAMISE PROTSSESI STATISTILINE ANALÜÜS
UURING 2009. AASTA TARTU MAAKOHTU TOIMIKUTE PÕHJAL
magistritöö

Juhendaja: MA Anna Markina

Tallinn 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. ENNETÄHTAEGSE VABASTAMISE PÕHILISED LÄHTEPUNKTID.....	7
1.1. RISKIHINDAMINE ENNETÄHTAEGSEL VABASTAMISEL.....	7
1.2. KINNIPEETAVATE ENNETÄHTAEGSE VABASTAMISE AJAUGU.....	10
1.3. KANDIDAADI SOBILIKKUSE HINDAMINE.....	12
1.4. ENNETÄHTAEGNE VABANEMINE – LOOMULIK JÄTK VANGISTUSELE VÕI KINGITUS?.....	15
1.5. KLIINILINE MEETOD JA STATISTILINE MEETOD.....	18
1.6. KINNIPEETAVA VABASTAMISE OTSUSTAMINE.....	21
2. STATISTILISTE ANDMETE ANALÜÜS.....	24
2.1. METOODIKA JA UURITAVAD PARAMETRID.....	24
2.1.1. Uuritavad otsust mõjutavad tegurid.....	26
2.1.2. Uuritavad kinnipeetava käitumist iseloomustavad muutujad.....	30
2.1.3. Uuritavad kinnipeetava vabastamisjärgset elu iseloomustavad muutujad.....	30
2.2. KOGUTUD ANDMETE ANALÜÜS.....	32
2.3. DESKRIPTIIVSED STATISTILISED NÄITAJAD.....	35
3. TULEMUSTE VÕRDLUS EELNEVATE UURINGUTEGA.....	37
3.1. TULEMUSTE VÕRDLEMINE LÄHTUVALT UURITUD OMADUSTEST.....	37
3.1.1. Kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamus.....	37
3.1.2. Tingimused, kohustused vabanemisel.....	40
3.1.3. Haridus.....	44
3.1.4. Perekonnaseis ja ülalpeetavad.....	46
3.1.5. Elukoht, kodakondsus, töökoht, distsiplinaarkaristused, eelnevad vangistused, retsiidivsus ja sotsiaalprogrammid.....	47
3.1.6. UURITUD KOHTUPROTSESSI ISELOOMUSTAVAD MUUTUJAD.....	53
3.2. VAHEKOKKUVÕTE.....	55
4. ENNETÄHTAEGSE VABASTAMISE SÜSTEEMI MUUDATUSTE VAJALIKKUS.....	57
4.1. KLIINILISE JA STATISTILISE MEETODITE KITSASKOHAD.....	57
4.2. OTSUSTAMISE SELGUS JA VÕIMALIK LAHENDUS.....	62
LÕPPSÕNA.....	65
Résumé.....	68
KASUTATUD KIRJANDUS.....	73
KASUTATUD KIRJANDUS.....	74
VIIDATUD NORMATIIVAKTID.....	77
VIIDATUD KOHTULAHENDID.....	77
VIIDATUD INTERNETILEHEKÜLJED.....	77

SISSEJUHATUS

Käesolev magistritöö keskendub kinnipeetavate ennetähtaegse vabastamisele Eestis. Magistritöös lahatakse ennetähtaegse vabastamise protsessi kujunemislugu ja arengusuundi, võrreldakse Eesti ennetähtaegse vabastamise süsteemi USAs toimivate süsteemidega. Magistritöö olulisim osa on Tartu maakohtu 2008. aasta toimikute statistiline analüüs ning saadud tulemuste kõrvutamine eelnevalt läbiviidud uuringutega.

Tegemist on empiirilise uuringuga, andmed on kogutud Tartu maakohtu arhiivist, selleks andis loa Tartu maakohtu esimehe asetäitja - kohtunik Jüri Kägu. Andmete kogumisel on eemaldatud kõik delikaatsed isikuandmed, kogutud andmeid ei ole võimalik seostada konkreetsete isikutega.

Vange saab vabastada kahel moel: kas tingimisi enne tähtaega koos kriminaalhooldusele allutamise või alles siis, kui vang on kogu karistuseks määratud aja müüride vahel ära istunud. Tähtaegse vabanemise peamine puudus on see, et endine vang sammub vanglavärvast n-ö musta auku: talle endale on üleminek liiga järsk – ta ei tea paljutki sellest, mis teda ees ootab – ja ta kaob ka õiguskaitsete vaateväljalt, sest riigil pole enam õigust tema tegemistel pidevalt silma peal hoida. See ongi peamine põhjus, miks 2007. aasta algul võeti kasutusele ennetähtaegse vabastamise uus kord. Valitseb konsensus, et tõhusaim viis vange õiguskuulekale teele tagasi aidata ja sel kombel ühiskonna turvatunnet tugevdada on vangla ja kriminaalhoolduse koostöö: isoleerida need, keda pole võimalik muuta, ja püüda muuta neid, kellest võivad saada seaduskuulekad kodanikud. Kui pärast vanglat professionaalset abi käepärast pole, siis on tagasilangus sageli üsna kiire. Asjaolu, et Eestis kannab enamik vange karistust mitmendat korda, näitab, et korduvkuritegevus on tõsine probleem ja vabanenute üle on vaja usaldusväärset kontrolli. Ennetähtaegse vabanemise mõte ongi see, et vabanenu jääb kriminaalhooldaja järelevalve alla: ta peab oma tegemistest aru andma, ta on nähtaval ja probleemide ilmnedes on lootust õigel ajal jaole saada.

Eelnevalt on Eestis ennetähtaegselt vabastatud vange puudutatud paaris uuringus, peamiselt on uuringud läbi viidud ja avaldatud Justiitsministeeriumi Kriminaalpoliitika osakonna poolt.

Esmajärgus tasub esile tuua uuringud "Kuritegevus Eestis" aastakäigud 2008 – 2012¹. Ennetähtaegset vabastamist on põgusalt puudutatud uuringus "Retsidiivsus Eestis,"² kuid põhjalikku ülevaadet sellest teemast esile ei tule. Uuringutes "Kuritegevus Eestis" on ennetähtaegset vabastamist põgusalt käsitletud, ennekõike seepärast, miks on järsult tõusnud ennetähtaegse vabastamise osatähtsus.

Selleks, et sõnastada magistritöö hüpotees, tuleb alustada kuritegevuse sotsiaal-majanduslikest seostest ning demograafilistest näitajatest. Ennetähtaegne vabastamine peaks olema üks taasühiskonnastamist soodustav tegutsemisviise: kinnipeetav pääseb varem vabadusse, kuid tal peavad olema kindlad eeldused. Vang peab olema ära kandnud kindla osa karistusest. Kellel ei ole eeldusi täidetud, selle vabastamine on väga ebatõenäoline. Kuna ennetähtaegne vabastamine toimub valikuliselt ning isikul peavad olema kindlad omadused, siis võib eeldada, et pigem vabastatakse isikuid, kes suudavad uuesti taasühiskonnastuda ning hoiduda kriminaalsest käitumisest: aja ära olnud vangid vabastatakse valimatult, ennetähtaegseid vange valitakse kindlate kriteeriumide alusel. Seda enam, et vabastatud isik peab eriti hoolikalt kinni pidama reeglitest, mis talle seatakse: rikkumine võib kaasa tuua vangistuse jätku.

Kui rääkida sotsiaal-majanduslikest määrajatest ja muutujatest, siis kõige tõenäolisemalt, toetudes varasematele uuringutele ja avaldatud teadustöödele, on vangide osakaal seotud haridustasemega ning sissetulekuga. Vangistuse eesmärk on isiku käitumist muuta ning võimaldada tal pärast vangistust taasühiskonnastuda ning vähendada kriminaalset käitumist. Töökoha olemasolu tagab vabastatud isikule sissetuleku, mis võib -ning tõenäoliselt vähendabki vähendada riski, et isik pöörduks tagasi kuritegeliku elu juurde: kuritegusid sooritatakse esmajärgult vajadusest, seejärel tahtest. Uuringud on välja toonud seotuse kuritegevuse ja haridustaseme vahel: mida haritum on isik, seda väiksem on tõenäosus, et ta sooritab kuriteo. Sama seaduspärasus võib esile tulla uuringu puhul: eelistatakse vabastada isikuid, kelles on haritud, sest neil on rohkem eeldusi leida töökoht, hoida sissetulekut ja hoiduda kuritegelikust käitumisest.

¹ Kuritegevus Eestis 2008 - kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/39933> (06.05.2013)

Kuritegevus Eestis 2009 - kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/48519> (06.05.2013)

Kuritegevus Eestis 2010 - kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/53197> (06.05.2013)

Kuritegevus Eestis 2011 - kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/56183> (06.05.2013)

Kuritegevus Eestis 2012 - kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/57889> (06.05.2013)

² Retsidiivsus Eestis – kättesaadav aadressil

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50875/Retsidiivsusuuring_2010.pdf (06.05.2013)

Võib prognoosida, tuginedes varasematele uuringutele³, et analüüsitud andmetest tuleb esile tugevad seosed hariduse ennetähtaegse vabastamise vahel, kuna kuritegevuse ja haridustaseme korrelatsiooni on mitmed uuringud toetanud: mida kõrgem on isiku haridustase, seda ebatõenäolisem on tema kriminaalne käitumine.⁴ Lähtuvalt eelnevatest uuringutest⁵, võib prognoosida, et töökoha olemasolu soodustab vangide ennetähtaegset vabastamist⁶. Soomes läbiviidud uuring näitas, et järelvalve tõhustamine ei avalda mõju retsidiivsusele, küll aga avaldab mõju ennetähtaegselt vabastatud vangide sotsiaalne heaolu. Eeldusel, et see ei ole Soomele ainuomane nähtus, võib eeldada, et see uuring jõuab samaväärse tulemuseni⁷.

Lähtudes eelnevast, võib oletada, et kinnipeetava ennetähtaegne vabastamine sõltub kinnipeetavat iseloomustavatest sotsiaal-majanduslikest näitajatest, isikuomadustest ning käitumisest vangistuses ning enne vangistust. Kuna kuritegevus on tugevas korrelatsioonis alkoholitarbimisega ning kuritegeliku seltskonnaga lävimisega, siis tõenäoliselt seatakse ennetähtaegselt vabastatud vangidele tingimuseks alkoholist hoidumine ja suhtluskeeld.

Enne kui saame rääkida sellest, kuidas ennetähtaegset vabastamist efektiivsemaks muuta ja inimest õiguskauulekale teele suunata, tuleks selgeks teha, milline olukord vangide seas valitseb. Kui puudub täielik ja arusaadav ülevaade valitsevast olukorrast, siis ei ole võimalik edukaid muudatusi ellu viia. Selle uuringu käigus tulevad esile teatavad seaduspärasused, mis iseloomustavad kinnipeetavaid ja vabastatavaid isikuid. Ehk just nendest seaduspärasustest tuleb alustada, et muuta kriminaalpoliitikat.

Lähtudes õiguskindluse ja -selguse printsiipidest, võib eeldada, et Eestis kehtiv ennetähtaegne vabastamise süsteem on analoogne Pennsylvania või Colorado osariigis kehtiva süsteemiga: kinnipeetava sobilikkust vabastamiseks hinnatakse lähtuvalt mõõdetavatest parameetritest, hindamise alused on avalikud ning kõigile asjaosalistele kättesaadavad, tulemused on

³ L.Lochner, E.Moretti - The Effect of Education on Crime: Evidence from Prison Inmates, Arrests, and Self-Reports, University of Berkeley, oktoober 2003

⁴ L.Lochner - Education and Crime, University of West Ontario, 13.12.2007

⁵ Kriminaalpoliitika uuringud 3: Kuritegevust mõjutavad sotsiaalmajanduslikud ja demograafilised tegurid, Justiitsministeerium, Tallinn 2005

⁶ K.Kallikorm - Vanglast vabanenute tööhõive võimalused, lk 23-27, juhendaja: Dagmar Kutsar, Bakalaureusetöö, Tartu 2003

⁷ E.Soini, A-M. Virtanen - Supervision benefits parolees, Tampere University of Applied Sciences, mai 2011

võrreldavad eelnevate uuringutega ning kohtuniku otsused vabastamise osas on selged, arusaadavad ja läbipaistvad.

Eelnevad uuringud⁸ on esile toonud, et ennetähtaegse vabastamise puhul võetakse ennekõike arvesse kindlaid kriteeriume, mis on objektiivselt hinnatavad. Eelnevad uuringud on esile toonud, et statistilise meetodi kasutamine kandidaadi sobilikkuse hindamisel on efektiivsem kui meditsiinilise meetodi kasutamine, eeldame, et empiiriline andmeanalüüs jõuab tulemuseni, kus vabastamise otsus on otseses seoses hinnatavate kriteeriumitega. Lähtudes eelnevatest uuringutest eeldame, et otsustamisprotsess on selge ja arusaadav ning kontrollitav.

Käesolev magistritöö koosneb neljast peatükist: I peatükis on tutvustatud uuringu teoreetilisi aluseid ja lähtepunkte, II peatükk keskendub uuringu sõltuvatele muutujatele ning logistilise regressioonanalüüsi aluseks olevale andmekogule ja logistilise regressioonanalüüsi tulemustele, III peatükk keskendub analüüsitulemuste interpreteerimisele ning võrdleb saadud tulemusi eelnevalt läbiviidud uuringutega ning IV peatükk peatub kehtiva süsteemi kriitikal ja võimalikel muudatustel.

⁸ Cullen F.T., Gilbert K.E.: Reaffirming rehabilitation, Anderson Pub. Co, 1982

Von Hirsch A, Prediction of criminal conduct and preventive confinement of convicted persons, New York: Oxford University Press, 1972

Von Hirsch A, Hanrahan K.J.: The Question of parole – Retention reform and abolition? Cambridge: Ballinger Publishing Co. 1979

Walker S: Taming the system: The control of discretion in criminal justice, 1950 – 1990, New York: Oxford University Press, 1993

Gottfredson D.M., Wilkins L.T., Hoffmann P.B.: Guidelines for parole and sentencing, Lexington, D.C Heath and Company, 1978

Gottfredson D.M., Wilkins L.T., Hoffmann P.B.: Making paroling policy explicit, Washington DC: US Parole Commission Research Unit, 1978

Caroll J.S., Weiner R, Coates D, Galegher J. & Alibrio J: Evaluation, diagnosis, and prediction in parole decision making, Law and Society Review, 17/1982, lk 199-228

1. ENNETÄHTAEGSE VABASTAMISE PÕHILISED LÄHTEPUNKTID

1.1. RISIKIHINDAMINE ENNETÄHTAEGSEL VABASTAMISEL

Eesti Vabariigis on ennetähtaegse vabastamise protsess reguleeritud KrMS⁹ §§ 419¹ (elektroonilise valve kohaldamine) 419² (ravi kohaldamine) 425 (karistusest vabastamine haiguse tõttu), KarS¹⁰ §§ 75 (käitumiskontroll) 75¹ (elektrooniline valve), 76 (ennetähtaegne vabastamine), VangS¹¹ §§ 61 (kriminaalhooldusametniku kaasamine), 76 (ennetähtaegne vabastamine) alusel.

Riskihindamisel on olulised veel VangS § 63 (distsiplinaarkaristused), ning §§ 34 – 44¹ (4. jagu, haridus ja töö vanglas).

Kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine on üks protsess paljudest. Seda võib vaadelda kui üht osa vangistusest või üht osa isiku integreerimisel ühiskonda. Seda võib vaadelda preemiana hea käitumise eest vangistuses või orgaanilise osana vangistusest. Ennetähtaegse vabastamisega otsustatakse, kas kandidaat on piisavalt küps, et jätkata oma karistuse kandmist ühiskondliku kontrolli all.

Eesti Vabariigis otsustab kinnipeetava ennetähtaegse vabastamise üle kohtunik. Kohtunik võtab arvesse kandidaadi varasemat ajalugu, toimikut ja teiste asjaosaliste hinnanguid. Millele ja kuidas kohtunikud oma otsuse langetamisel toetuvad – seda on keeruline oletada.

Pajud protsessid sõltuvad hinnangutest. Olgu selleks ennetähtaegne vabanemine vanglast, vastuvõtt õppeasutusse, laenuaotlus – parimatele antakse võimalus. Parimaks loetakse isikut, kelle kohta on risk kõige väiksem ja õnnestumise tõenäosus kõige suurem. Selekteerimise jaoks on mitu võimalust: kas kandidaate selekteerivad professionaalsed isikud või erialase ettevalmistuseta isikud. Kas lähtutakse meditsiinilisest või statistilisest aspektist. Meditsiiniliseks lähenemiseks loetakse hindamist, mis põhineb erialase ettevalmistusega isiku põhjalikust hinnangust kandidaadi isikule, käitumisele ja võimalikule käitumisele pärast

⁹ Kriminaalmenetluse seadustik, Vastu võetud 12.02.2003, RT I 2003, 27, 166

¹⁰ Karistusseadustik, Vastu võetud 06.06.2001, RT I 2001, 61, 364

¹¹ Vangistusseadus, Vastu võetud 14.06.2000, RT I 2000, 58, 376

vabanemist. Statistiline lähenemine on hindamine, kus isiku riskihindamisel võetakse arvesse eelnevalt kindlaksmääratud kriteeriumeid ning isikule antav hinnang sõltub objektiivsetest muutujatest. Üks on selge – mistahes meetodi kasutamine toob kaasa probleeme ja vastuolusid, millele tuleb leida lahendus.

Tuginedes teoreetilisele kirjandusele võib eristada kahte meetodi ennetähtaegselt vabastatavate kinnipeetavate riskide hindamisel: meditsiiniline ja statistiline¹². Meditsiinilise meetodi puhul hinnatakse igat kandidaati, tema ajalugu ja isiksust terviklikult ja kontekstduaalselt. Statistilise lähenemise puhul hinnatakse vaid objektiivelt mõõdetavaid kriteeriume (näiteks vanus, kuritegude liik, esimese vangistuse aeg, haridustase, eelnevad vangistused, eelnevad kriminaalhooldused). Kuidas on olukord Eesti Vabariigis – jääb esialgu selgusetuks. Ühelt poolt on olemas kriminaalhooldusametnikud, vangla esindajad ja prokurörid, kes annavad hinnangu kinnipeetava käitumisele ning lähtuvad ennekõike tema toimikust. Lõpliku otsuse teeb kohtunik, kes ei ole seotud ühegi instantsi seisukohaga.

Võiks öelda, et Eestis on hübriid kahest süsteemist. On meditsiiniline lähenemine, mis avaldub just kriminaalhooldaja arvamuses. Kriminaalhooldaja teab kandidaadi ajalugu, konteksti ja käitumist. On vangla, kes lähtub kinnipeetava käitumisest ja kujundab selle põhjal oma arvamuse, kas toetada kandidaadi vabastamist või mitte. Olgu öeldud, et vangla on pädev seisukohta võtma kandidaadi käitumise osas kinnipidamisasutuses. Kuid see on omaette küsimus, kas käitumine kinnipidamisasutuses peegeldab või ennustab isiku käitumist ühiskonnas. Seisukohad jagunevad laias laastus kaheks: distsiplinaarrikkumised vanglas peegeldavad kandidaadi suutmatust oma käitumist muuta *ja seega* võib eeldada, et ta ei suuda oma käitumist ka vabaduses muuta. Teine seisukoht on, et tehnilised rikkumised ei peegelda isiku retsidiivsust või ohtlikkust¹³.

Kandidaatide riskihindamise meetodite analüüsimisel tuleb esitada kaks küsimust. Esiteks, kas see meetod on täpne? Teiseks, kas see meetod on õiguspärane? Mistahes meetodi võib kriitika alla seada väitega, et see ei ole piisavalt täpne. Oluline on leida meetod, mis ennustaks võimalikult suure tõenäosusega õiget tulemust ja võimalikult väikese tõenäosusega väära

¹² Underwood B: The Law and the Crystal Ball: Predicting behavior with statistical interference and individualized judgment, Yale Law Journal, 1979

¹³ West-Smith M, Pogrebin M.R, Poole E.D: Denial of Parole: An Inmate perspective, Federal Probation, 64/2000, lk 3-10

tulemust. Mida on eelnevates uuringutes¹⁴ välja toodud – ühes kontekstis loodud süsteemi ei saa otseselt rakendada ega kohandamata üle viia teisse konteksti.

Olemasolevad meetodid kandidaatide sobivuse hindamiseks on ebatäpsed. Ei ole vahet, kas keskendutakse statistilisele või meditsiinilisele lähenemisele. Täna ei ole algoritmi, mis ütleks, kas kandidaadil õnnestub taasühiskonnastuda või jätkab kuritegelikku teed. Tuleb välja tuua, et maailmas on jurisdiktsioone, kus ennetähtaegne vabastamine töötab efektiivsemalt kui teistes kohtades. Siin kerkib esile uus küsimus – miks süsteem ühes kohas toimib ja teises kohas mitte? Tegemist on laiema probleemiga; küsimusega, kas universaalset lähenemist vangide ennetähtaegsele vabastamisele on või mitte.¹⁵ Huvitava asjaoluna toob Underwood¹⁶ välja, et tõenäolisem on see, et viga tehakse siis, kui asutakse seisukohale, et kandidaat ei saa vabaduses hakkama, kui siis, kui asutakse seisukohale, et ta saab.¹⁷

Kui kandidaate selekteerida mõõdetavate parameetrite alusel, siis tuleb analüüsida kahte aspekti. Esiteks, kas mõõdetavad parameetrid annavad täpse tulemuse. Teiseks, kuidas ja kui palju nende parameetrite kasutamine riivab isiku põhiõigusi ja –vabadusi. Statistilise meetodi kasutamise oponendid väidavad, et isikute omaduste mõõtmine riivab inimväärikust – tegemist on objektiga, mitte isikuga. Siit ka uus probleem – kuidas leida tasakaal isiku käitumise ennustamise ja isiku põhiõiguste ja –vabaduste kaitse vahel. Lähtudes viimasest väitest – igal inimesel peaks olema võimalus tutvuda ja ümber lükata hinnang tema kohta. Statistilise meetodi pooldajad on seisukohal, et mistahes hinnang isiku käitumisele on vaid *ligikaudne* ennustus, mitte tõsikindel asjaolu. Antakse hinnang, et *tõenäoliselt* kandidaat ei saa vabaduses hakkama; ei anta tõsikindlat hinnangut.

Vastuolu isiku käitumise ennustamise ning põhiõiguste ja –vabaduste riive vahel on lahendamatu. Lahendust, kus riivet ei oleks, hetkel ei ole; ei teoorias ega praktikas. Seepärast tuleb iga uue hindamismeetodi väljatöötamisel arvestada, kas ja kui palju see riivab isiku põhiõigusi ja –vabadusi ja kas saadav *kasu* kaalub selle üles.

¹⁴ Underwood B: The Law and the Crystal Ball: Predicting behavior with statistical interference and individualized judgment, Yale Law Journal, 1979

¹⁵ Duncan, Ohlin, Reiss & Stanton, Formal Device for Making Selection Decisions, 58 Am. J. Soc. 573, 1953

¹⁶ Underwood B: The Law and the Crystal Ball: Predicting behavior with statistical interference and individualized judgment, Yale Law Journal, 1979

¹⁷ Kozol, Boucher & Garofalo, The Diagnosis and Treatment of Dangerousness, 18 Crime & Delinquency 371, 389-392, 1972

1.2. KINNIPEETAVATE ENNETÄHTAEGSE VABASTAMISE AJAUGU

Kui rääkida tänapäevasest ennetähtaegsest vabastamise süsteemist, siis peab peatuma selle tekkeloo juures. Tänapäevase ennetähtaegse vabastamise süsteemi juured ulatuvad USAsse, kus 1970. aastatel hakati vabastamise süsteemi reformima. Reformimine oli vajalik, kuna senine süsteem, oli kohati läbipaistmatu ja ametnikele oli antud väga palju otsustusruumi.

20. sajandi keskpaigas hakkas arusaamine ennetähtaegsest vabastamisest muutuma ning USAs seati esikohale ennetähtaegse vabastamise protsessi automatiseerimine ja ametnike otsustusõiguse kärpimine. Automatiseerimise ja ametnike otsustusõiguse piiramise taga oli üks eesmärk – muuta kriminaalsüsteemi lihtsamaks ja läbipaistvamaks, tagada süsteemi efektiivne ja ratsionaalne toimimine, süsteemi tasakaalukus.¹⁸

Tänapäevase ennetähtaegse vabastamise mudeli alguseks saab lugeda Pennsylvania Board of Probation and Parole kasutusele võetud juhiseid 1972. aastal ning sellele järgnenud uuringuid ja andmeanalüüse.¹⁹ Juhiste (Salient Factor Score, edaspidi **SFS**) eesmärgiks oli otsuste langetamise protsessi lihtsustamine ja selgemaks muutmine, otsustajatele heideti ette, et nende otsused ja otsustamisprotsess on ebastabiilne, läbinähtamatu ning kohati kaootiline.

Paljud, et mitte öelda enamik, uuringud on keskendunud sellele, et uurida, kas ja kuidas on võimalik ennustada ennetähtaegse vabastamise tulemust. Kinnipeetavate ennetähtaegse vabastamise hindamiseks on loodud ka riskianalüüsid.²⁰ Mõned uuringud olid nõnda kaalukad

¹⁸ Cullen F.T., Gilbert K.E.: Reaffirming rehabilitation, Anderson Pub. Co, 1982

Von Hirsch A, Prediction of criminal conduct and preventive confinement of convicted persons, New York: Oxford University Press, 1972

Von Hirsch A, Hanrahan K.J.: The Question of parole – Retention reform and abolition? Cambridge: Ballinger Publishing Co. 1979

Walker S: Taming the system: The control of discretion in criminal justice, 1950 – 1990, New York: Oxford University Press, 1993

¹⁹ Gottfredson D.M., Wilkins L.T., Hoffmann P.B.: Guidelines for parole and sentencing, Lexington, D.C Heath and Company, 1978

Gottfredson D.M., Wilkins L.T., Hoffmann P.B.: Making paroling policy explicit, Washington DC: US Parole Commission Research Unit, 1978

Caroll J.S., Weiner R, Coates D, Galegher J. & Alibrio J: Evaluation, diagnosis, and prediction in parole decision making, Law and Society Review, 17/1982, lk 199-228

²⁰ Anderson, Schumacker & Anderson 1991

Gould L.A., MacKenzie D.L. & Bankston W: A comparison of models of parole outcome, Journal of Criminal justice, 18/1995, lk 161-179

Hoffmann P.B.: Twenty years of operational use of prediction instrument: The United States parole commission's salient factor score, Journal of Criminal justice 22/1994, lk 477 - 494

ja põhjalikud, et neid võeti kasutusele kinnipeetavate hindamiseks. Kasutusel on olnud ka riiklikud või föderalsed raamistikud,²¹ et anda ette mingi pidepunkt kandidaatide hindamiseks.²² Raamistikke on hinnatud ja katsetatud mitmes empiirilises uuringus.²³

Uuringuid, mis peatukis ametnike tööl, hindamis- ja otsustamisprotseduuridel, on küllaltki vähe – põhjuseks võib olla [ajalooline] arusaam, et otsustavate ametnike töö ei ole läbinähtav, analüüsiv ega allu standarditele, ei ole mõõdetav ega hinnatav. Mida aeg edasi, seda rohkem hakati rõhuma sellele, et ka ametnike töö, kes otsustavad kandidaadi sobivuse üle, peab olema läbinähtav, õiglane ja kontrollitav. Selgelt peab olema aru saada, kuidas kujuneb ametnike seisukoht ja millele toetudes otsus tehakse.²⁴

SFSi teke pidanuks looma olukorra, kus kõik tulemused on etteaimatavad, otsustamisprotsess läbinähtav ja kandidaadile on tagatud teatav kindlustunne. Üheks probleemiks kerkis ametnike käitumine, kes olid kohustatud järgima SFSi, kuid siiski kasutasid oma otsustusõigust, et otsust kas kandidaadi kasuks või kahjuks kallutada. SFSist kui raamistikust kasvas ajaga välja üle USA toimiv süsteem; pea-aegu igas osariigis on SFS kasutusel.

²¹ *Guidlines* – [ing.k.] raamistik, juhised, eeskirjad, instruksioonid jms.

²² Beck J.L. & Hoffmann P.B.: Rekiability in guideline application: Initial hearings, *Federal Probation*, 49/1985, lk 33-41

Burke P.B.: Parole decision guidelines and the Oregon board of parole: A descriptive case study, Cambridge, Arthur D. Little Inc, 1980

Gottfredson M.R & Gottfredson D.M: Decision in criminal justice: toward the rational exercise of discretion, Cambridge: Ballinger Publishing Co, 1980

²³ Alschuler A.W.: Sentencing reform and parole release guidelines, *Uni. Colorado Law Review*, 51/1980, lk 237-45

Breed A.F: Don't throw the parole baby out with the justice bath water, *Federal Probation* 48/1984, lk 11-15

Purdy & Lawrence 1990

²⁴ Brown R.J. & O'Brien K.P.: Expert clinical opinion in parole board decisions: The Canadian experience, *American Journal of Forensic*, 8/1990, lk 47-60

Burke P.B.: Parole decision making – A hard job just got harder, *Corrections Today*, 49/1987, lk 74-78

Cullen F.T., Gilbert K.E.: Reaffirming rehabilitation, Anderson Pub. Co, 1982

Gottfredson D.M., Wilkins L.T., Hoffmann P.B.: Guidelines for parole and sentencing, Lexington, D.C Heath and Company, 1978

Gottfredson D.M., Wilkins L.T., Hoffmann P.B.: Making paroling policy explicit, Washington DC: US Parole Commission Research Unit, 1978

Metchik E: Judicial views of Parole decision processes: a social science perspective, *Journal of Offender Rehabilitation*, 18/1992, lk 135-157

Parsonage, Bernat & Helfgott 1994

Von Hirsch A, Hanrahan K.J.: The Question of parole – Retention reform and abolition? Cambridge: Ballinger Publishing Co. 1979

Wallace H.S.: Mandatory minimums and betrayal of sentencing reform: A legislative Dr. Jekyll and Mr. Hyde, *Federal Probation*, 57/1993, lk 9-19

1.3. KANDIDAADI SOBILIKKUSE HINDAMINE

Paljud uuringud on keskendunud küsimustele, kas ja kuidas kõikvõimalikud ettekirjutised ja hindamise alused mõjutavad kinnipeetavate käitumist – kas reeglid edendavad või pärsivad kinnipeetavate käitumise muutumist.²⁵

Põhimõtteliselt on kaks olulist eeldust, millest tuleb rääkida kinnipeetavate ennetähtaegse vabastamise puhul. Esiteks: pädevad ametnikud, kes suudavad kandidaate hinnata ning käitumist analüüsida. Teiseks: töötav algoritm, mis vastaks hetkeolukorrale. Lühidalt: ennustatav tulem ja reaalne tulem oleksid enam-vähem samasugused. Vangistuse eesmärk peaks olema ohtlike kurjategijate ühiskonnast eraldamine ning vähemohlike rehabiliteerimine ühiskonda. Uuringud on näidanud ja kinnitanud, et rehabiliteerimine on oluliselt efektiivsem viis isiku viimiseks seaduskuulekale käitumisele.²⁶

Newman²⁷ on oma uuringus välja toonud, et valitsev seisukoht enne ennetähtaegse vabastamise raamistiku väljatöötamist oli, et isiku vabastamiseks sobilikkuse hindamisel tuleb arvesse võtta isiku poolt kuriteoga tekitatud kahju ning tema valmisolekut oma käitumist muuta. Selline idee võib teoorias olla lihtne ja arusaadav, kuid reaalselt ei olnud selline lähenemine piisavalt hea, kuna hindamiskriteeriumid olid tihti subjektiivsed ja hinnangulised, ebahühtlased ning ebasobilikud: kuidas ja millistes ühikutes peaks hindama isiku retsidiivsust või rehabilitatsiooni? Kas need on üks-ühele korrespondeerivad? Kõigele lisaks, oli veel üks suur probleem: tõendamiskoormus langes vangi peale.

Kindlasti tuleb kandidaadi sobilikkuse hindamisel välja jätta tegurid, mille üle kandidaadil ei ole kontrolli, näiteks rahvus, sugu või nahavärv. Kui otsuse langetamisel lähtuda teguritest,

²⁵ Greenwood P: Estimated benefits and costs of California's new mandatory sentencing law - Three strikes and you're out, Santa Monica, CA: Rand Corporation, 1994

Greenwood P: Implementing the law. In Three strikes and you're out, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1996

Heaney G.W.: The reality of guideline sentencing: No end to disparity, American Criminal Law Review, 28/1991, lk 161-203 Marvell & Moody 1996

McAnany P.D., Merritt F.S., Tromanhauser E.: Illinois reconsiders flat-time: An analysis of the impact of justice model, Chicago-Kent Law Review, 52/1976, lk 655-656 Tonry M: Sentencing Matters, Oxford University Press, 1996

Zimbardo P: Transforming California's prisons into expensive old age homes for felons: Enormous hidden costs and consequences for California's taxpayers, San Francisco, CA: Center on Juvenile and Criminal Justice, 1994

²⁶ Cullen F.T., Gilbert K.E.: Reaffirming rehabilitation, Anderson Pub. Co, 1982

²⁷ Newman J.O, Genego W.J, Goldberger P.D, Jackson V.C: Parole Release Decisionmaking and the Sentencing Process, The Yale Law Journal, 84/1975, lk 810 - 902

mille üle isikul ei ole kontrolli, ega ole võimalust neid muuta, siis läheks selline otsustamisprotsess vastuollu EV PS²⁸ §-ga 12, mis keelab diskrimineerimise.²⁹ Igal juhul peaks igal kandidaadil olema teada, mida võetakse arvesse tema sobilikkuse hindamisel ja mida mitte – igal isikul peaks olema võimalus muuta oma käitumist.

Samuti kerkib küsimus, kas kandidaadi sobilikkuse hindamisel peaks ja tohiks arvesse võtta isiku perekonnaseisu, elukohta või elulugu. Miks? Kui tuua paralleel: kui isikule ei anta soovitud töökohta, kuna on võimalus, et ta jääb lapseootele, siis on tegemist diskrimineerimisega; võetakse arvesse võimalusi, mis ei ole veel realiseerunud. Kas vangide puhul on selline diskrimineerimine lubatav ja õigustatud?

Ajaga hakkas arusaamine ennetähtaegsest vabastamisest muutuma. Valitsevaks seisukohaks sai, et kinnipeetav tuleb ennetähtaegselt vabastada, kui ei esine asjaolusid, mis selle välistaksid; ennekõike olid need viited selle kohta, et isik ei ole oma käitumist muutnud ja retsidiivsusrisk on ilmselge ja nähtav. Ühtlasi, tõendamiskoormus hakkas liikuma vangilt ametnikele.

Näiteks, kui tegemist oli I astme kuriteoga, siis üldiselt kippusid ametnikud ennetähtaegsest vabastamisest keelduma, olenemata sellest, kui soodsas olid asjaolud. Kergemate kuritegude puhul (ennekõike varavastaste) kaldusid ametnikud pigem toetama vastamist, olenemata asjaoludest. Seksuaalkuritegude puhul oli positiivne vastamisotsus väga haruldane, igast 15-st kandidaadist sai toetuse ainult 1.³⁰

Turnip³¹ toob oma uuringus välja, et vaatamata seadusloojate pingutustele, et lihtsustada ja standardiseerida ennetähtaegse vabastamise protseduuri, ametnikud võtavad osasid indikaatoreid ebaproportsionaalselt arvesse. Turnip toob välja, et 2 juhtumit 3-st said negatiivse otsuse ning valdav osa toimikutest ei saanud mingisugust põhjendust, kuidas otsuseni jõuti. Uuringud on esile toonud, et isegi siis, kui on olemas kindlad parameetrid,

²⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus, Vastu võetud 28.06.1992, RT 1992, 26, 349

²⁹ /.../ *Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.*

³⁰ Turpin-Petrosino C: Are limiting enactments effective? An experimental test of decision making in a presumptive parole state, *Journal of Criminal Justice*, 27(4)/1999, lk 321-332

³¹ Ibid

mida ametnikud peaksid jälgima, siis ikka toetutakse subjektiivsele *sisetundele*, mitte objektiivsetele parameetritele.³²

Olgugi, et tänapäeval on liigutud subjektiivsusele objektiivsuse suunas, tuleb endiselt arvesse võtta, et kuniks ametnikel on otsustusruumi ning õigust ja pädevust otsustamiseks, seniks ei saa me rääkida hästi toimivast süsteemist. Hästi toimivast süsteemist saame rääkida alles siis, kui kõiki ettenähtud standardeid ja protseduure kasutatakse ja rakendatakse nii, nagu ette nähtud.

Otsustamisprotsessis peab olema tagatud, et kandidaati ei diskrimineerita alusetult. Kõik, mis ei ole kandidaadi enda teha, näiteks sugu, vanus ja rahvus, ei tohiks olla ühegi otsuse tegemise aluseks. Olgugi, et võib väita, et vanus, sugu ja rahvus on seotud kuritegeliku käitumisega, siis tegemist võib olla vaid näilise korrelatsiooniga. Võib öelda, et noored sooritavad rohkem kuritegusid kui vanemad isikud, mehed rohkem kui naised ning venelased rohkem kui eestlased³³. Kuid seda ei saa võtta reeglina, kuna arvestada tuleb konteksti – *miks* noored *võivad* kergemini kuritegelikule teele sattuda, miks mehed valivad kuritegevuse alternatiiviks ning miks vähemusgrupis võib olla suurem kuritegevus.

Kerkib veel üks küsimus – kui kandidaati hinnata statistiliste näitajate alusel, kuidas teha kindlaks, et näitajad iseloomustavad tema tulevast käitumist? Üheks probleemiks, mida ette heidetakse statistilise meetodi kasutamise juures, on asjaolu, et ei ole kindlat meetodit, et kandidaadi käitumist analüüsida. Isik võib käituda täpselt nõnda, et saada parem hinnang, kuid tegelikult ei muuda oma käitumist.

Kõik faktorid, mis ei ole isiku enda muuta ja teha, tuleb jätta hinnangu andmisest kõrvale. Arvesse tuleks võtta ainult asjaolusid, mis on isiku enda vaba valiku tulem. Isiku käitumine ennetähtaegsel vabastamisel on isiku enda teha.

Kandidaadi hindamisel tuleb arvesse võtta ka seda, kas kandidaat on lihtsalt hästi käitunud või on tal suur tõenäosus ka ühiskonnas hakkama saada; teisisõnu: hinnata tuleb seda, kas

³² Freed D, Mann K, Scott R.E.: Symposium: Punishment, Yale Law Journal, 101/1992

Tonry M: Sentencing Matters, Oxford University Press, 1996

Wicharaya, T: Simple theory, hard reality: The impact of sentencing reforms on courts, prisons, and crime, State University of New York Press, 1995

³³ E. van den Haag, Punishing Criminals 87, 1987

vabadusse peaks pääsema isik, kes on vanglas korralikult käitunud või see, kes saaks pärast vangistust ellu tagasi pöörduda ja *mitte* tagasi vanglasse sattuda.

Samuti tuleb hinnata kandidaadi kalduvust retsidiivsusele: kui on ilmselge, et kandidaat on pika ja süsteemse kriminaalse ajaloo, kas talle tuleks üldse anda võimalus ennetähtaegselt vabanemiseks? Siin tuleb pikemalt peatuda küsimuse juures, kas ennetähtaegne vabanemine on *osa* vangistusest või *preemia* hea käitumise eest.

1.4. ENNETÄHTAEGNE VABANEMINE – LOOMULIK JÄTK VANGISTUSELE VÕI KINGITUS?

Õiguskantsler Indrek Teder asub seisukohale³⁴, mis puudutab vangistusest ennetähtaegset vabastamist, siis süüdimõistetul ei ole iseenesest subjektiivset õigust ennetähtaegselt vabanemiseks, teisisõnu ei saa ta olla selles kindel ega õiguslikult tugineda taolisele lootusele. Süüdimõistetule peab arvestama sellega, et tal tuleb kanda kogu talle kohtu poolt mõistetud karistus ning tal ei ole õigust nõuda tingimisi ennetähtaegset vabastamist, vaid viimane jääb kohtu otsustada.

Tingimisi ennetähtaegse vabastamise võimalust tuleb võtta kui kriminaalpoliitilist otsustust, seetõttu on ka seadusandjal ulatuslik kujundusruum tingimisi ennetähtaegse vabastamise reeglite osas. Subjektiivse õiguse puudumisest lähtuvalt ei saa kinnipeetava tingimisi ennetähtaegselt vabastamata jätmist vaadelda tema olukorra halvendamisenä. Vaatamata subjektiivse õiguse puudumisele ennetähtaegselt vabanemiseks, peab siiski olema tagatud kõigi kinnipeetute võrdne kohtlemine menetluslikus mõttes.

KarS § 76 lg 2 p 1 sätestab nõuded kuriteo raskusastmele ning ära kantud karistuse pikkusele, millal kohtul on õigus isiku nõusolekul elektroonilise valve kohaldamisega otsustada vangistusest tingimisi ennetähtaegne vabastamine. KarS § 76 lg 3 nimetab ka asjaolud, mida kohus peab sellise otsuse tegemisel arvesse võtma ning hindama, sh ka elutingimused. VangS § 76 näeb ette kohtule asjakohaste materjalide ettevalmistamise üldkorra ning sama paragrahvi lg 4 volitab justiitsministrit sätestama kohtule esitatavate materjalide ettevalmistamise täpsemat korda. Eelviidatud määruses on üksikasjalikult reguleeritud vangla,

³⁴ Õiguskantsleri seisukoht nr 6-1/100708/1002554 29.04.2010

sh kriminaalhooldaja tegevus kinnipeetava ennetähtaegse vabastamise otsustamise ettevalmistamisel. Kohtu tegevust vanglast esitatud taotluse lahendamisel reguleerib kriminaalmenetluse seadustik.

Vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastamise osas ollakse õiguskirjanduses ühel meelel, et süüdlasel ei ole subjektiivset õigust vabaneda vangistusest tingimisi ennetähtaegselt.³⁵ Süüdimõistetud on üldiselt kohustatud kandma talle mõistetud karistuse lõpuni ning tema ennetähtaegne vabastamine võib kõne alla tulla üksnes kinnipeetava poolt teatud tingimuste täitmisel, mille olemasolu tuleb eriti rangelt kontrollida. Ennetähtaegset vabastamist võib ses mõttes käsitleda kui kinnipeetavale antavat soodustust ja karistuse individualiseerimise vahendit.³⁶

Kinnipeetava ennetähtaegse vangistusest vabastamise otsustamine kujutab endast süüdlasele erilise soodustuse kohaldamise (vabastamine enne karistuse lõplikku ärakandmist) võimalikkuse hindamist. Sellisel otsusel võivad olla kõige otsesemad tagajärjed ühiskonna turvalisusele tervikuna.³⁷ Oluline on märkida, et Eestis kasutatav mudel isikute vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastamisel kujutab endast nn prognostilist mudelit – vabastatakse isik, kelle puhul on alust loota, et ta ei pane vabaduses toime uut kuritegu. Erinevalt karistusest tingimisi vabastamisest (KarS § 73) on tingimisi vangistusest enne tähtaega vabastamisega kaasnev risk suurem.³⁸

Õiguskantsler Indrek Teder asus seisukohale³⁹, et raske õigusrikkumise toime pannud isiku vabastamine talle mõistetud karistuse kandmiselt on keerukas ja ühiskonna turvalisuse seisukohalt oluline otsus, seepärast on seadusandja põhjendatult sätestanud KarS § 76 lõikes 3 tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise puhul kaalutavad asjaolud mitte niivõrd pelkadest üksikutest faktidest johtuvana, vaid pigem andnud kohtunikule enam hindamisruumi. KarS § 76 lõikes 3 toodud ja ennetähtaegse tingimisi vangistusest vabastamise kaalumisel tähendust omavad asjaolud ei ole seepärast põhjendatult mitte n-ö jah-ei küsimused, vaid eeldavad kohtunikult arvestamist isikuga seonduva infoga, mis

³⁵ P. Pikamäe. Kommentaarid §-le 76. – J. Sootak, P. Pikamäe. Karistuseseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2009, § 76, komm 1.2.

J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn 2001, lk 157.

³⁶ J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn 2001, lk 157.

³⁷ J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn 2001, lk 160.

³⁸ J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2007, lk 170.

³⁹ Õiguskantsleri lõppvastus 6.10.2011 11-1/111371/1104953

võimaldaks omakorda selle teabe kogumis hindamisel jõuda siseveendumusele, et isik on suuteline jätkama õiguskuulekat elu pärast vangistusest enne karistustähtaja lõppu vabastamisel. Seadusandja võinuks põhimõtteliselt ka sätestada väga üksikasjaliku hinnatavate asjaolude kataloogi ja väga detailse hindamiskaala, ent see tooks teisalt jälle kaasa ohu, et mõni isik, kes läbib rea seaduses toodud formaalseid kriteeriume, pole saavutanud karistamisega seatud eesmärgi ja tema vabastamisel on liigne oht, et ta paneb toime uue süüteo, mida kohus aga väga jäikade kriteeriumite puhul arvestada ei pruugiks saada. Õigusselguse osas on oluline märkida ka, et tähtsaks asjaoluks õigusselguse nõude täidetuse otsustamise juures on see, millist laadi normide õigusselgust hinnatakse. Riigikohus on seda sõnastanud nii: "Nõutav normi määratletuse ehk õigusselguse aste ei ole kõikide normide puhul sama. Selgemad ja täpsemad peavad olema normid, mis võimaldavad isiku õigusi piirata ja isikule peale panna kohustusi."⁴⁰

Seega peab norm olema seda õigusselgem, mida enam see isiku õigusi piirab ja talle kohustusi seab. Madalam võib õigusselgus olla juhul, kui tegemist on isikule soodustuse andmisega. Nagu eelpool selgitasin, ei ole isikul õigust nõuda, et ta tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastataks ja seda ka siis, kui isik enda arvates kõigile nõuetele vastab. Tegemist pole subjektiivse õigusega, ammugi mitte põhiõigusega. Tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamine on pigemini soodustus ja karistuse individualiseerimise vahend. Seda arvestades ei saa seadusandjale tingimisi enne tähtaega vabastamise kriteeriumite vabama kirjeldamise osas ette heita, et püütud on kohtunikku pigem suunata tegeliku siseveendumuse kujunemisele ja mitte pelga kontrollnimekirja täitmisele. Nagu eespool märkisin, on minu hinnangul oluline tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamisel ennekõike jõuda arusaamisele, et isik on karistuse eesmärgid täitnud ja kui normistik jätab selle eesmärgi täitmiseks nõuded veidi vabamalt määratletuks (nagu see on KarS § 76 lõikes 3), siis on selline vabam määratletus kantud mõistlikust eesmärgist ja tingimisi enne tähtaega vabastamise olemust arvestades lubatav minimaalne mööndus õigusselguse nõudele.

Lähtudes eelnevast, tuleb tõdeda, et Eesti õigussüsteemis valitsev seisukoht on, et ennetähtaegne vabanemine on ennekõike premia hea käitumise eest, mitte loomulik järk vangistusele ühiskonnas; taasühiskonnastumine peab toimuma vangistuses. Sellest tuleb lähtuda, kui analüüsida kogutud andmeid.

⁴⁰ RKPJKo 20.06.2006, nr 3-4-1-33-05, p 22

1.5. KLIINILINE MEETOD JA STATISTILINE MEETOD

Kandidaatide sobilikkuse hindamisel on kaks lähenemist. On meditsiiniline lähenemine, mis kujutab endast *professionaali* poolt kandidaadile antavat hinnangut. Selleks võib olla näiteks psühholoog, psühhiaater, kriminaalhooldusametnik jt. Selle meetodi juures tuleb igat kandidaati eraldi hinnata ja kaaluda poolt- ja vastuargumente, mis räägivad tema vabastamise kasuks või vastu. Kliinilist hindamist kasutatakse näiteks psühhiaatrias – psühhiaater hindab igat patsienti eraldi ja iseseisvalt, võtab arvesse kõiki asjaolusid ja seejärel langetab hinnangu. Selle meetodi suureks eeliseks on isikupära ja individuaalsus. Iga hinnang on ainulaadne ja põhineb konkreetse isiku taustal.

Kliinilisel meetodil on negatiivsed küljed – see meetod on aeglane ja kulukas ning mõningate seisukohast – tungib liialt kandidaadi privaatsfääri. Mida suurem süsteem, seda raskem on kliinilist meetodit efektiivsena hoida. Kliiniline meetod toimib väikeses ringkonnas hästi, kui ühel eksperdil on paarist paarikümne kandidaadini, kelle kohta on vaja esitada hinnang. Kui nüüd vaadelda vanglasüsteemi, siis iga kriminaalhooldusametniku kohta on ehk 100-120 isikut, kelle kohta on vaja aruanne koostada. Ilmselgelt tähendab põhjalik ja individuaalne analüüs kriminaalhooldusametnikele suurt töökoormust. Selleks, et kriminaalhooldusametnike töökoormust vähendada, on lahenduseks kaadri suurendamine. Kuid – ette tulevad majanduslikud tegurid. Ilmselt ei ole riigiasutuse seisukohast mõistlik hoida suurt kaadrit.

Teine laialt levinud meetod on statistiline meetod.⁴¹ Ametiasutuse jaoks on märksa lihtsam välja töötada ja töös hoida statistilist meetodit. Põhimõtteliselt kujutab statistiline meetod endast algoritmi, mille alusel hinnatakse kandidaadi sobivust vabastamiseks. On kriteeriumid ja parameetrid, mida hinnatakse. Näiteks vanus, perekonnastaatus, sissetulek, kuriteoliik, retsidiivsus jpt. Statistilise meetodi eeliseks on objektiivsus: parameetrid on mõõdetavad ja kaalutavad, subjektiivsusele ei ole jäänud ruumi. See peaks tagama ennetähtaegse vabastamise protsessi objektiivsuse.

Statistilise meetodi eeliseks on kuluefektiivsus – süsteemi on väga lihtne töös hoida ja see vajab minimaalselt kulutusi. Põhimõtteliselt – kui vabastamise algoritm on välja töötatud, siis võib seda töös hoida aastaid. Statistiline meetod vajab palju eeltööd ja selle väljatöötamine, katsetamine ja täiendamine võib võtta aastaid, kui mitte aastakümneid. Statistilise meetodi

⁴¹ Täpsem oleks öelda „Statistilise tõenäosuse prognoos“

eripäraks, nagu seda on välja toodud, on asjaolu, et statistilisel meetodil ei ole siduvaid alustalasid, mis oleksid kõikides õigussüsteemides samad. Ehk siis: USAst üle võetud meetod ei pruugi toimida Inglismaal ning Inglismaalt üle võetud meetod ei pruugi toimida Eestis.

Statistilise meetodi miinuseks on isikupäratus – kandidaate ei vaadelda enam isikute, vaid andmekogudena, puudub võimalust eristada või arvesse võtta kriteeriumeid, mis ei mahu eelnevalt kindlaksmääratud valimisse.

Eesti kasutab meetodit, mis on kahe meetodi hübriid – esineb nii statistilise meetodi omadusi, kui ka kliinilise meetodi elemente. Kuid kliinilise meetodi tunnusjooned on ülekaalus:

Statistilise meetodi poolt räägivad asjaolud, et kriminaalhooldusametnikud koostavad raporti kinnipeetava kohta, analüüsides kindlaid aspekte kandidaadist. Näiteks retsidiivsus, eelnevad vangistused, elukoht, perekond ja hoolealused, millistest programmidest on osa võtnud jne. Samuti annab kinnipidamisasutus ülevaate kinnipeetavast – kui palju on olnud rikkumisi. Kui toimub istung, kus arutatakse kandidaadi vabastamist, siis mõõdetavatest ja kaalutavatest teguritest küsitakse tavaliselt vanust, haridust ja eelnevaid rikkumisi. Kuidas hinnatakse kandidaatide sobivust – ei ole teada. Võib vaid oletada, et ka Eestis on kasutusel analoogne hindamissüsteem Salient Factor Score'ga.⁴² Selles võetakse arvesse eelnevaid rikkumisi, kuriteoliiki, töötamise ajalugu ning peresidemeid.

Mis puudutab vangla, kriminaalhooldaja ja prokuröri ülejäänud seisukohavõtte – need on peamiselt hinnangud; kas need toetuvad statistilistele näitajatele, intuitsioonile või kogemusele – seda on raske öelda. Vangla annab hinnangu vangi käitumisele – kas vangla ametnike seisukohast võiks isik vabaduses hakkama saada või mitte, analüüsitakse kuulekust, käskude täitmist ja distsiplinaarrikkumisi. Lõpuks kujundatakse hinnang, Kriminaalhooldaja kujundab arvamuse; kuidas ja mille põhjal see valmib – ei ole teada.

Kas eelistada kliinilist või statistilist meetodit – mõlemal poolel on oma positiivsed ja negatiivsed omadused, mida tuleb arvesse võtta. Statistilise meetodi kasuks räägib täpsus ja efektiivsus. Kliinilise meetodi kasuks räägib täpsus ja õiglus iga individuaalse kandidaadi osas. Seda tuleb pikemalt ja põhjalikumalt analüüsida, et seisukoht kujundada, millist meetodit eelistada. Esmalt tuleb selgeks teha, kas vastuolu kahe erineva meetodi vahel on

⁴² Hoffmann & Beck, Parole Decision-making: A Salient Factor Score, 1974

tõepoolest olemas. Võib väita, et kliiniline meetod on tegelikult varjatud statistiline meetod, kus hindaja võtab arvesse kindla hulga näitajaid ja muutujaid ning arvestab neid proportsionaalselt. Kuid – selline väide ei ole korrektne. Nimelt, kliinilise meetodi puhul saab hindaja ise valida, milliseid näitajaid ja millisel määral ta arvesse võtab. Hindaja ei ole seotud kindlate alustega – seega võib tema hinnang ühe kandidaati kohta diametraalselt erineda statistilise meetodiga saadud hinnangust. Seega – kahte meetodit tuleb lahus hoida ja eraldi vaadata.

Mis puudutab meetodite efektiivsust, siis mitmed uuringud on välja toonud, et kliiniline ja statistiline meetod annavad enam-vähem samasuguseid tulemusi ja vahel on statistiline meetod täpsem.⁴³ Üldiselt võib öelda, et kliiniline meetod tagab igäühe eripäradega arvestamise ning peaks välistama võimaluse, et kellegi eripärasid ei võeta arvesse. Statistiline meetod peaks kaitsma selle vastu, et arvesse võetakse tegureid, mis on vähetahtsad või mida ei tohiks üldse arvestada.

Vastavalt Kriminaalhooldusseaduse⁴⁴ §§ 23 lg 1 ja 24 koostab kriminaalhooldusametnik kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu kohta kohtueelse ettekande, mis sisaldab kokkuvõtet kahtlustatava või süüdistatava isikuomadustest ja sotsiaalsest olukorrast ning arvamust katseaja ja kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu suhtes kohaldatavate kohustuste valiku ja nende kohaldamise tähtsaja kohta. Kohtueelne ettekanne koosneb kahtlustatava või süüdistatava eluloolistest faktidest ja psühholoogilis-sotsiaalsest prognoosist. Kriminaalhooldusametnik kohtub kahtlustatava või süüdistatavaga, tema lähedastega ja teiste isikutega kohtueelse ettekande koostamiseks vajaliku teabe kogumise eesmärgil, tutvub riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste ning tervishoiuteenuse osutaja andmetega kahtlustatava või süüdistatava kohta, nõuab kahtlustatava või süüdistatava seaduslikult esindajalt, õppeasutuse juhilt ja tööandjalt andmeid kahtlustatava või süüdistatava käitumise ja õppimise kohta. Kahtlustatava või süüdistatava eluloolised faktid peavad põhinema tõendatud andmetel ja sisaldama viiteid allikatele, mis kinnitavad kohtueelses ettekandes esitatud andmeid.

⁴³ P.Meehl, Clinical versus Statistical Prediction 90-119 (1954)
P.Meehl, When Shall We Use Our Heads Instead of the Formula?
P.Meehl, What Can Clinician Do Well? (1967)

⁴⁴ Kriminaalhooldusseadus, vastu võetud 17.12.1997, RT I 1998, 4, 62

Kriminaalhooldusseaduse §-s 24 kirjeldatu põhjal tuleks asuda seisukohale, et Eestis on valdav statistiline meetod, mis põhineb faktidel ja väldib arvamusi. Paraku §-s 24 sätestatud kohustused ei leia realiseerimist [läbipaistvas] riskianalüüsis või hinnangus. Kui lähtuda läbi töötatud toimikutest, siis on hetkel kehtiv meditsiiniline meetod, kus on põhikoht hinnangul ning mõõdetavatel-kaalutavatel faktidel ei ole otsuse langetamisel [erilist] mõju ega kaalu.

1.6. KINNIPEETAVA VABASTAMISE OTSUSTAMINE

Selles osas peatume kahel peamisel küsimusel – millistel tingimustel kinnipeetav vabastatakse [või tehakse ettepanek kinnipeetava vabastamiseks] ning millistel põhjustel loobutakse ennetähtaegse vabastamise menetlusest.

Hetkel kehtiva regulatsiooni kohaselt on ennetähtaegne vabastamine sisuliselt vangistusõiguslik jätk KrMS 18. peatüki 4. jaos sätestatud kohtulahendi täitmisel tekkivate küsimuste lahendamise korrale. Hetkel loetakse tingimisi ennetähtaegset vabastamist kui vangistust kandva kinnipeetava tingimuslikku katseajaga vabastamist enne karistusaja lõplikku ärakandmist. See on kantud arusaamast, et sageli on nii karistuse mõistmise (KarS § 56) kui karistuse täideviimise (VangS § 6 lg 1) eesmärgid saavutatud kiiremini, kui karistuse kohaldamisel ette näha osati. Tingimisi ennetähtaegne vabastamine väljendab üldsuse usaldust süüdlase suhtes, andes talle võimaluse oma käitumisega kinnitada, et karistus on tema puhul saavutanud oma toime ettearvatust varem. Tingimisi ennetähtaegse vabastamise eeliseks lõpptähtajalise vabastamise ees võib pidada asjaolu, et ühelt poolt tagatakse ärakandmata jäänud karistuse osa ähvarduse kaudu süüdlase enda suurem huvitatus õiguskõuele käitumisest, kuid teiselt poolt võimaldab katseajal rakendatav kriminaalhooldaja kohustuslik järelvalve ja sotsiaalabi kinnipeetaval kiirema taasühiskonnastumiseni. Kinnipeetaval puudub subjektiivne õigus vabaneda vangistusest tingimisi ennetähtaegselt. Kinnipeetav on kohustatud ära kandma kogu talle süüdimõistva kohtuotsusega määratud karistusaja ning tema ennetähtaegne vabanemine võib toimuda üksnes üksikule kinnipeetavale individuaalse täitmiskavas püstitatud täideviimiseesmärkide varasema saavutamise korral ning KarS § 76 lg 3⁴⁵-s sätestatud tingimisi ennetähtaegse

⁴⁵ (3) Katseajaga tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise otsustamisel arvestab kohus kuriteo toimepanemise asjaolusid, süüdimõistetud isikut, varasemat elukäiku ning käitumist karistuse kandmise ajal, samuti tema elutingimusi ja neid tagajärgi, mida võib süüdimõistetule kaasa tuua tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamine.

vabastamise eelduste täitmise puhul. Seega on kinnipeetaval subjektiivne õigus tingimisi ennetähtaegse vabastamise menetluseks.⁴⁶

Oma töös peavad kriminaalhooldusametnikud lähtuma seadustest, määrustest ning asutusesisestest dokumentidest, millega reguleeritakse ametikohustusi. Vabalt on kättesaadav Kriminaalhoolduse standardid 2011, millega on võimalik tutvuda internetis. Paraku ei oma see dokument 2009 aasta kontekstis tähtsust, kuna see kiideti heaks alles 2011. aastal. 2009. aasta kontekstis omavad tähtsust Karistusseadustik⁴⁷, Kriminaalmenetluse seadustik⁴⁸, Vangistusseadus⁴⁹ ning Kriminaalhoolduse seadus⁵⁰. Kriminaalhoolduse seaduse § 23 lg 1 sätestab, et kohtu, prokuröri või vangla taotlusel nimetab kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu elukohajärgse kriminaalhooldusosakonna juhataja kriminaalhooldusametniku, kellele teeb ülesandeks kohtueelse ettekande koostamise. § 24 lg 1, 4: Kriminaalhooldusametnik koostab kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu kohta kohtueelse ettekande, mis sisaldab kokkuvõtet kahtlustatava või süüdistatava isikuomadustest ja sotsiaalsest olukorrast ning arvamust katseaja ja kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu suhtes kohaldatavate kohustuste valiku ja nende kohaldamise tähtaja kohta. Kahtlustatava või süüdistatava eluloolised faktid peavad põhinema tõendatud andmetel ja sisaldama viiteid allikatele, mis kinnitavad kohtueelses ettekandes esitatud andmeid.

Esimesena tuleb vaatluse alla tingimused, mida kriminaalhooldaja on soovitanud kohtul arvesse võtta ja kinnipeetava vabastamisel need kohustuslikuks teha. Kui kinnipeetavale on ennetähtaegsel vabastamisel pandud tingimused, siis ta peab neist kinni pidama. Vastasel juhul võib vabastatu sattuda uuesti kohtu alla: kui vabastatu rikub vabastamisel määratud nõudeid ning info sellest jõuab kriminaalhooldusametnikuni, siis on kriminaalhooldusametnik kohustatud esitama kohtule erakorralise ettekande kinnipeetava kohta.

Taaskord tuleb esile tõsta toimikute kvaliteeti – paljudest toimikutest ei tulnud välja, millist piirangut soovitati kinnipeetavale panna. Autor on seisukohal, et toimikud peaksid olema selged ja süstematiseeritud, et info oleks kergesti kättesaadav. Kui 3 toimikut 10-st on

⁴⁶ RKHK 3-3-1-6-06 p 24

RKKK 3-1-1-96-08 p 8.1

L.Madise, P.Pikamäe, J.Sootak – Vangistusseadus kommenteeritud väljaanne, Juura 2009

⁴⁷ Karistusseadustik, RT I 2001, 61, 364, Vastu võetud 06.06.2001, jõustumine 01.09.2002

⁴⁸ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I 2003, 27, 166, Vastu võetud 12.02.2003, jõustumine 01.07.2004

⁴⁹ Vangistusseadus, RT I 2000, 58, 376, Vastu võetud 14.06.2000, jõustumine 01.12.2000

⁵⁰ Kriminaalhooldusseadus, RT I 1998, 4, 62, Vastu võetud 17.12.1997, jõustumine 01.05.1998

puuduliku infoga või osalise infoga, tekib küsimus, kuidas saab kohtunik teha kvaliteetse otsuse. Andmete kogumise käigus käis läbi toimikuid, mis olid väga lakoonilised: kus oli ära jäänud iseloomustused ning toimikus oli KAIRI⁵¹ väljavõte ning kohtuistung protokoll. Olenemata sellest, et isiku vabastamine on äärmiselt ebatõenäoline, isegi välistatud, võiksid ametnikud toimikuid paremini süstematiseerida.

⁵¹ KAIRI on Eesti Vabariigi Siseministeeriumi haldusalas olevate politsei- ja piirivalveasutuste poolt peetav piiratud kasutajaõigustega andmekogumise ja -vahetuse keskkond ehk andmebaas. Infosüsteemi KAIRI sisestatakse kurjategijate ja erinevaid jälitus- ja kriminaalmenetlusi läbivate inimeste kohta infot, näiteks operatiiv- ning jälitusinformatsiooni ja -teavet. Infosüsteem KAIRI on mõeldud selleks volitatud ametnikele kasutamiseks üksnes tööülesannete täitmiseks. Politseipeadirektori käskkirja kohaselt on infosüsteemist keelatud teha päringuid, mis ei ole seotud tööülesannete täitmise, samuti on süsteemi kasutajal keelatud edastada andmebaasis olevat teavet kolmandatele isikutele.

2. STATISTILISTE ANDMETE ANALÜÜS

2.1. METOODIKA JA UURITAVAD PARAMETRID

Käesoleva uuringu aluseks on võetud uuringud *The New Parole: An Analysis of Parole Board Decision Making as a Function of Eligibility*, *Parole release decision revisited: An analysis of parole release decisions for violent inmates in a southern state*, ning *Are limiting enactments effective? An experimental test of decision making in a presumptive parole state*. Nimetatud kolmes⁵² uuringutes on lahatud kuriteoliigi mõju vabastamisele, kinnipeetavate vabastamist lähtuvalt SFS'st. Kõik kolm uuringut on kasutanud kandidaadi sobilikkuse hindamise analüüsimiseks binaarset logistilist regressiooni. Kahes uuringus on võetud kvaliteedikriteeriumiks $p = 0,05$ ⁵³, st kõik väärtused, mis jäävad vahemikku $0 < p < 0,05$, loetakse statistiliselt olulisteks.

Proctor'i uuringu tulemused näitasid, et sõltuvad näitajad, mis mõjutavad vabastamisotsust kõige enam, olid haridustase, kuriteoliik ning kinnipidamisasutuse soovitus (viimane mõjutas otsust kõige enam).

Morgan'i uuringu tulemused näitasid, et sõltuvad näitajad, mis mõjutavad vabastamisotsust kõige enam, olid kuriteoliik, eelnevad vangistused, vangistuse pikkus, eelnevad tingimisi vabastamised, kui palju aega on möödunud eelmisest vangistusest, kinnipidamisasutuste ametnike soovitus ning haridus.

⁵² Proctor J.L.: *The New Parole: An Analysis of Parole Board Decision Making as a Function of Eligibility*, *Journal of Crime and Justice*, 22/1999

Morgan K.D., Smith B: *Parole release decision revisited: An analysis of parole release decisions for violent inmates in southern state*, *Journal of Criminal justice*, 33/2005, lk 277-287

Turpin-Petrosino C: *Are limiting enactments effective? An experimental test of decision making in a presumptive parole state*, *Journal of Criminal Justice*, 27(4)/1999, lk 321-332

Discretionary Parole Release: Length of Imprisonment, Percent of Sentence Served and Recidivism, *Journal of Crime and Justice*, 10/2012, lk 27-49

⁵³ Statistilist olulisust väljendab "p" väärtus, mis mahub 0 ja 1 piiridesse (kuna on tõenäosus). Väike p väärtus (0.01) näitab, et juhuse tõenäosus on väike (antud juhul vaid 1%). Järelikult võite p väärtuse 0,01 puhul olla 99% kindel, et tulemus ei ole juhuslik. Tavaliselt loetakse $p=0,05$ tulemuste statistilise olulisuse piiriks. Kummatigi ei tähenda $p>0,05$ ilmingimata, et täheldatud tulemus on ka sisuliselt tähtis. Siin on koht, kus valemeid ei saa pimesi usaldada. Hinnang saadud tulemuste tähtsusele uurimuse seisukohast võttes tuleb anda inimesel. Siit tulenevalt ei maksa automaatselt kõrvale heita katulemusi mille p väärtus on pisut suurem kui 0,05. Arvo Viltrop: Valimi maht. Valimi võtmise meetodid (2008)

Turpin-Petrosino uuringu tulemused näitasid, et sõltuvad näitajad, mis mõjutavad vabastamisotsust kõige enam, olid kuriteoliik: ohtlikud kurjategijad (meie mõistes I astme kuriteo sooritanud isikud) said negatiivse otsuse, vähemohalikud kurjategijad (meie mõistes II astme kuriteo sooritanud isikud) said valdavalt positiivse tulemuse. Toodi välja, et seksuaalkuritegude puhul on vabastamine praktiliselt välistatud.

Kui võrrelda kolmes uuringus toodud andmeid, siis on näha olulisi kokkulangevusi. Sarnaseid jooni võib leida deskriptiivses statistikas: uuritud isikute keskmine vanus, sooline jaotus, hariduse osakaal ning kuritegude raskusaste. Tekib küsimus, kas ja kuidas saab eelnevaid uuringuid kasutada, et uurida seaduspärasusi Eesti vanglasüsteemis. Olgugi, et Eesti ja USA kohtu-, vangla- ja vabastamissüsteemid on erinevaid, on siiski võimalik leida kokkupuutepunkte, millest lähtuda andmete analüüsimisel. Esile toodud kolm uuringut näitasid tugevaid seoseid hariduse, kuriteoliigi, eelneva vangistuse arvu ning kinnipidamisasutuste ametnike soovitude vahel. Kõigil kolmel uuringul oli ühiseks jooneks otsuse sõltuvus ametnike hinnanguteks: ametnike positiivse tagasisidega tõusis vabastamise tõenäosus märgatavalt. Eeldame, et jõuame vähemalt selle seoseni, et kinnipeetava vabastamine on sõltuvuses ametnike (kriminaalhooldusametniku ja prokuröri) tagasisidest.

Käesoleva magistr töö raames uuriti 2009. aastal Tartu Maakohtus arutatud ennetähtaegse vabastamise toimikuid. Toimikud pärinesid Tartu ja Viru vanglast. Kõik toimikud jõuavad pärast arutelu Tartu maakohtu arhiivi. Valikus oli kas 2008, 2009 või 2010. aasta toimikud. Valiku langetamisel sai määravaks toimikute vanus ning kompleksus. 2008. aasta toimikuid oli kõige rohkem, kuid andmete kogumise hetkeks (juuni 2011) oli nende keskmine vanus - 2,5 aastat. 2010. aasta toimikud olid kõige uuemad, kuid paljud toimikutest olid puudu või ei olnud üldse arhiivi jõudnud. 2009. aasta toimikute kasuks rääkis nende keskmine vanus - 1,5 aastat. Ühtlasi olid 2009. aasta toimikud [väidetavalt] kompleksed.

Selle magistr töö raames on uuritud Tartu maakohtu 397 toimikut aastast 2009 ning uurimise alla on võetud andmed, mis iseloomustavad kinnipeetavaid, kinnipeetava käitumist ning vastamistõenäosust. Andmed vanglast vabanenute kohta pärinevad Tartu maakohtu arhiivist. Kõik käesolevas magistr töös käsitlevate isikute toimik tuli arutlusele 2009. aastal Tartu maakohtus. Kõik analüüsitud toimikud olid pärit kas Tartu või Viru vanglast, kõik uuringus osalenud isikud olid meessoost. Uuritud 397-st toimikust 82 juhtumit päädisid ennetähtaegse

vabastamisega, 315 toimikut said negatiivse vastuse, ennetähtaegse vabastamise tingimused ei olnud täidetud, vang ei soovinud enda vabastamist või kohtunik ei pidanud ennetähtaegset vabastamist võimalikuks rahuldada. Kõikidest uuritute toimikutest said positiivse vabastamise otsuse 82 isikut ehk 20,65% kõikidest uuritud isikutest. Kõikidest kandidaatidest, kes taotlesid vabastamist on vastav protsent 32 % ehk iga kolmas kandidaat vabastati.

Põhjus	Suurus	%
Grupp (ei vabastatud)	315	100,0 %
Ei soovinud enda vabastamist	40	12,7 %
Tingimused ei olnud täidetud	50	15,9 %
Tähtaeg ei olnud saabunud	23	7,3 %
Elukoht puudus	17	5,4 %
Puuduvad EJV võimalused	4	1,3 %
Muu põhjus	6	1,9 %
Ülejäänud	175	55,5%

Tabel 1: Isikud, kelle toimikud olid arutusel, kuid kes analüüsivalimisse ei kvalifitseerunud.⁵⁴

Toimikutest koguti näitajaid, mis võivad iseloomustada vange, nende käitumist, sotsiaalvõrgustikku ja valmidust taasühiskonnastamiseks. Uurimiseks koguti andmeid vangide perekonnaseisu, eelneva karistatuse kohta, hariduse, ülalpeetavate, retsidiivsuse, distsiplinaarkaristuste, sooritatud kuriteo astme, töö- ja elukoha kohta. Uuritud on ka kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamuse ühtimist kohtuniku otsusega. Uuriti elektroonilise valve kohaldamist, ettekannete esitamist ning määruskaebuste esitamist.

2.1.1. Uuritavad otsust mõjutavad tegurid

Kuna eelnevad uuringud, mis on võetud käesoleva magistr töö teoreetiliseks käsitlusaluseks, on läbi viidud USAs, siis on vaja teha teatavaid korrektsioone andmete võrdlemiseks. Eelnevates uuringutes ei ole räägitud kriminaalhooldaja või prokuröri seisukohast ennetähtaegsel vabastamisel. Räägitakse *Institutional recommendation*'st, mis meie mõistes tähendaks kinnipidamisasutuse seisukohta. Kuna aluseks olnud uuringutes otsustab

⁵⁴ Kui kinnipeetav seda ei soovi, ei pea tema ennetähtaegset vabastamist arutama. Loobumise põhjusteks võib olla peatselt saavuv vabanemisaeg või olustikuga seotud põhjus, näiteks töökoha puudumine või käimasolev sotsiaalprogramm. Kui kinnipeetav ei soovi enda vabastamist, siis kohus ei tegele selle küsimusega ning arutelu lõpetatakse. Isikut ei saa ennetähtaegselt vabastada, kui eeldused vabastamiseks ei ole täidetud. Ennekõike on eeldusteks, et isikul on olemas pärast vabanemist alaline elukoht ning eelmisest ennetähtaegse vabastamise istungist on möödunud vähemalt 1 aasta.

ennetähtaegse vabastamise üle *parole board*, mis võtab arvesse ainult kinnipidamisasutuse seisukohta kinnipeetava suhtes, Eestis otsustab vabastamise üle kohus, kes võib arvesse võtta kriminaalhooldaja, prokuröri ja vangla seisukohta, siis võib teha selguse huvides lihtsustuse: *Institutional recommendation* on võrdsustatud kriminaalhooldaja arvamusega.

Analüüsis on kasutatud järgmised muutujad:

Sõltuv muutuja:

Kohtu otsus – kas kohtunik langetas positiivse otsuse (isik vabastati) või negatiivse otsuse (isikut ei vabastatud). Uuringu raames on oluline fakt, kas isik vabastati või mitte, vanglast pääsemise kvaliteet ei ole esmajärguline (elektrooniline valve). Valimisse ei kuulunud isikud, kes ei soovinud enda vabastamist ning isikud, kellel puudusid eeldused vabastamiseks.

Sõltumatud muutujad:

Kriminaalhooldaja arvamus – kas kriminaalhooldaja toetas kinnipeetava vabastamist või mitte. Vangistusseadus⁵⁵ § 61 sätestab, et kriminaalhooldusametnik tuleb kaasata kinnipeetava ennetähtaegse vabastamise ettevalmistamise protsessi. Kriminaalhooldaja ülesandeks on kriminaalhooldusaluse käitumise muutmine, lähtudes kriminaalhooldusaluse isikuomadustest. Kriminaalhooldusametniku peamine ülesanne on viia ellu karistust, mille kohus või prokuratuur on kriminaalhooldusalusele määranud. Kriminaalhooldaja koostab ka prokuröri või kohtu tellimisel kohtueelse ettekande. See on süüdistatava või kohtualuse sotsiaalse olukorra kirjeldus ning selles hinnatakse ka uue kuriteo sooritamise tõenäosust. Enne tähtaega vabanemise ettevalmistamisel esitab kriminaalhooldaja vanglale andmed vangi toimetuleku kohta vabaduses⁵⁶.

Prokuröri arvamus – kas prokurör toetas kinnipeetava vabastamist või mitte. Prokuröri arvamus edastatakse kohtule koos kriminaalhooldaja arvamusega. Prokurör annab arvamuses hinnangu vangi kriminaalsele käitumisele, varasematele rikkumistele ja isikuomadustele. Nagu ka kriminaalhooldaja arvamus, nii ka prokuröri arvamus ei ole kohtunikule kuidagi

⁵⁵ L.Madise, P.Pikamäe, J.Sootak – Vangistusseadus kommenteeritud väljaanne, Juura 2009
Vangistusseadus, RT I 2000, 58, 376, vastu võetud 14.06.2000, jõustunud 01.12.2000

⁵⁶ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I 2003, 27, 166, vastu võetud 12.02.2003, jõustunud 01.07.2004

siduv. Kohtunik võib arvesse võtta prokuröri soovitusi, kuid need ei ole kohtuniku jaoks kuidagi siduvad. Prokurör koostab oma arvamuse lähtuvalt sellest, mida on kriminaalhooldaja ja vanglaametnikud vangi kohta iseloomustusse kirjutanud. Prokurör toetub oma arvamuses kriminaalhooldaja iseloomustusele, KAIRIs leiduvatele andmetele.

Vangla arvamus – ei võetud andmete hulka, kuna sellise kvaliteediga toimikuid oli väga vähe ning nende osatähtsus oleks olnud väga väikene.

Uuritavad kinnipeetavat iseloomustavad sotsiaal-demograafilised muutujad olid järgmised:

Sünniaeg – kvaliteet on vajalik selleks, et jaotada uuritavad erinevatesse vanuserühmadesse ning uurida erinevate vanuserühmade iseloomulikke kvaliteediomadusi. Isikud olid jaotatud nelja erinevasse vanuserühma: 18 - 24 aasta vanused isikud (sünniaasta 1985 - 1991), 25 - 29 aasta vanused isikud (sünniaasta 1980 - 1984), 30 - 39 aasta vanused isikud (sünniaasta 1970 - 1979), 40 - 55 aasta vanused isikud (sünniaasta 1954 - 1969). Kõige vanem isik, kelle toimik kohtule edastati, oli sündinud aastal 1954. Seepärast puudub vanusegrupp, milles oleks hõlmatud isikud, kes on sündinud varem kui 1953. aastal. Kõige noorem isik, kelle toimik edastati kohtule, oli sündinud aastal 1990.

Kodakondsus – statistiline näitaja, mille abil saab vabastatud isikuid iseloomustada. 397-st uuritud isikust olid Eesti Vabariigi kodanikud 297 isikut, 89 isikut olid määratlemata kodakondsusega, 8 isikut olid Vene Föderatsiooni kodanikud ning 3 Läti Vabariigi kodanikud. Vabastatud isikutest olid 66 Eesti Vabariigi kodanikud, 15 määratlemata kodakondsusega isikut ning 1 Vene Föderatsiooni kodanik. Vabastamata jäänud isikutest olid 231 Eesti Vabariigi kodanikud, 74 määratlemata kodakondsusega isikut, 7 Vene Föderatsiooni kodanikku ja 3 Läti Vabariigi kodanikku. Selguse huvides on muutujal kaks väärtust: 1 – Eesti kodakondsusega isik, 0 – muu kodakondsusega isik.

Haridus – kvaliteet on vajalik selleks, et uurida, kas haridustase on ennetähtaegset vabastamist mõjutav tegur või mitte. Uuringus "Kuritegevust mõjutavad sotsiaalmajanduslikud ja demograafilised tegurid" on välja toodud, et haridustase on oluline kuritegevuse mõjutaja: mitmed tsiteeritud uuringutest väidavad, et mida kõrgem on isiku haridustase, seda väiksem risk on isikul uus kuritegu korda saata. Seaduspärasust on

täheldatud üksnes meessoost isikute puhul⁵⁷. Paljudest uuringutest⁵⁸ on esile tulnud, et madal haridustase on kuritegevust soodustav tegur. Kui vaadata erinevate maade statistikat vangide haridustaseme osas, tuleb välja üks tendents: märkimisväärne osa vangidest on madala haridusega isikud. Seda on välja toodud Justiitsministeeriumi uuringus „Kuritegevus Eestis 2008“⁵⁹, kus on märgitud, et 35% vangidest on põhiharidusega. Uuritud toimikutest tuli esile, et tihti ei ole hariduse kajastamisele erilist tähelepanu pööratud ning paljudes (~35% kogumahust) toimikutes olid andmed hariduse kohta puudulikud: kas andmed puudusid üldse või olid väga üldsõnalised.

Perekonnaseis ning ülalpeetavad – muutuja on vajalik selleks, et uurida, kas perekonnaseis ja toetava võrgustiku olemasolu mõjutab kinnipeetavate vabastamist. Üheks vabastamise sobilikkuse hindamise näitajaks on toetava sotsiaalvõrgustiku olemasolu. Selle all mõistetakse ennekõike lähedasi inimesi, kes on võimelised kinnipeetava käitumist positiivselt mõjutama. Uuringus osalenud inimesed on jaotatud kolme rühma: vallalised, abielus ja vabaabielus inimesed. Selline jaotus on tingitud sellest, et sedasi on võimalik paremini uurida, kas inimesel on olemas toetav sotsiaalne võrgustik ning ühtlasi tagab see selguse. Ei ole vajadust eraldi uurida, kas inimene on lahutatud või lehestunud; sellisel juhul on inimene ikkagi vallaline. Mis puudutab vabaabieliu – õiguslik tähendus sellel puudub. Küll tähendab see argitähenduses, et inimene on suhtes, teisisõnu on inimesel toetav sotsiaalvõrgustik olemas. Nagu eelpool sai mainitud, sotsiaalvõrgustiku olemasolu on kinnipeetava vabastamisel oluline näitaja.

⁵⁷ Kuritegevust mõjutavad sotsiaalmajanduslikud ja demograafilised tegurid, Justiitsministeerium 2005

⁵⁸ S.D.Levitt, L.Lochner: The Determinants on Juvenile Crime. – Gruber Risky Behavior Among Youths: An Economic Analysis, Chicago: University of Chicago Press, 2001

A.D.Witte, H.Tauchen: Crime and Work: An Exploration Using Panel Data – National Bureau of Economic Research, NBER Working Papers No. 4794, 1994

B.Chapman, D.Weatherburn, C.A.Kapuscinski, M.Chilvers, S.Roussel, Sandra. Unemployment Duration, Schooling and Property Crime. – Australian National University, 2002, Discussion Papers, Discussion Paper No. 447, 36 p.

D.Usher: Education as Deterrent to Crime, Canadian Journal of Economics, 1997, No. 30 (2)

L.Lochner, E.Moretti: The Effect of Education on Crime: Evidence from Prison Inmates, Arrests and Self-Reports – National Bureau of Economic Research, NBER Working Papers, 2001, No. 8605

⁵⁹ Kuritegevus Eestis 2008, Justiitsministeerium, Tallinn 2009

2.1.2. Uuritavad kinnipeetava käitumist iseloomustavad muutujad

Selles jaos käsitleme uuringus kogutuid andmeid, mis puudutavad eelnevat retsidiivsust, vangistatust, vanglas tehtud distsiplinaarkaristusi ja kantava karistuse raskust. Esimesena peatume retsidiivsuse juures. Isik loetakse selle uuringu raames retsidiivseks, kui tal on eelnevaid kehtivaid kriminaalkaristusi; väärtegused retsidiivsuse määramisel selle uuringu raames arvesse ei võeta. Järgmisena peatume selle juures, kas isik on eelnevalt vangistust kandnud või mitte. Oluline on asjaolu, kas ta on kandnud, selle uuringu raames ei peatu sügavama analüüsi juures, kas ja kui pikalt on eelnev vangistus kestnud. Üheks oluliseks näitajaks, mis iseloomustab kinnipeetavat, on distsiplinaarkaristuse olemasolu ja raskus. Mida laitmatum on kinnipeetava käitumine, seda tõenäolisemalt saab ta positiivse tagasiside kriminaalhooldajalt ja prokurörielt. Viimasena peatume kuriteo raskusastme juures, mille eest kinnipeetav karistust kannab. Kriminaalset käitumist iseloomustavad näitajad võetakse arvesse, kui küsimuse all on kinnipeetava ennetähtaegne vabastamine. Ennekõike mõjutab vabastamist distsiplinaarkaristuse olemasolu. Distsiplinaarkaristused võivad mõjutada otsuse langetamist – kui toimikust selgub, et kinnipeetav ei suuda kinni pidada vangla sisekorrast, siis tekitab see õigustatult küsimuse, kas ja kuidas ta tuleks sellega vabaduses toime.

Retsidiivsus – muutuja iseloomustab kinnipeetava hälbivat käitumist ning õiguskuulekust, andmed pärinevad KAIRI andmebaasist, arvestatud on vaid kriminaalkaristusi.

Eelnev vangistus – muutuja iseloomustab kinnipeetava eelnevat kriminaalset käitumist. Võimalik mõjutegur.

Distsiplinaarkaristused – muutuja iseloomustab kinnipeetava koostöövalmidust ja tahet oma hälbivat käitumist parandada.

2.1.3. Uuritavad kinnipeetava vabastamisjärgset elu iseloomustavad muutujad

Elukoha olemasolu – Elukoht on eelduseks, et isik saaks ennetähtaegselt vabaneda. Ennetähtaegse vabastamise eelduseks on kinnipeetava elukoha olemasolu. Kui kinnipeetavat

soovitakse vabastada ennetähtaegselt, kuid elektroonilise valve kohaldamisega, peab elukoht vastama tehnilistele nõuetele ning omanik olema nõus valveseadmete paigaldamisega. Kui kinnipeetaval puudub kindel elukoht, elukohas puuduvad tehnilised eeldused või elukoha omanike ei ole nõus valveseadmete paigaldamisega, siis kohtunik ei saa rahuldada ennetähtaegset vabastamist.

Töökoha olemasolu – Töökoht tagab seadusliku sissetuleku ja peaks pärssima hälbivat käitumist. Mitmed uuringud on esile toonud töötuse ning kuritegevuse omavahelist seost. Töökoht ja sissetulek on vajalik selleks, et vähendada riski, et ennetähtaegselt vabastatud isik sooritaks uue kuriteo. Kinnipeetava ennetähtaegsel vabastamisel võetakse arvesse ka töökoha olemasolu. Töökoht peaks aitama säilitada ennetähtaegselt vabastatud kinnipeetava õiguskäitumist ning soodustama taasühiskonnastamist. Kinnipidamisasutusest ei ole lihtne, kui mitte praktiliselt võimatu, iseseisvalt töökohta otsida, veel vähem garanteerida selle töölesaamist pärast vabastamist. Olukorra lahendamiseks esitavad kinnipeetava esindajad kohtule tööandjapoolse garantiikirja, milles tulevane tööandja kinnitab, et pärast kinnipeetava vabastamist on kinnipeetavale garanteeritud töökoht, lühidalt kirjeldatud töökohustusi, -kohta ning –tasu. Garantiikiri on vabas vormis.

Uuritavad kinnipeetava vabastamisele esitatavad tingimused:

Lisakohustused, mida vabastatud isik peab täitma – tingimused, mis seatakse ennetähtaegselt vabanevale isikule. Oluline muutuja iseloomustamiseks võimalikke ohte, millega ennetähtaegselt vabastatud isik tõenäoliselt võib kokku puutuda.

Uuritavad lisamuutujad:

Kohtunike otsuste ümberhindamine – kui palju on maakohtus tehtud otsuste peale esitatud määruskaebusi ning kui paljud kaebused on rahuldatud.

Ettekanded ning vangistus – kui paljud ennetähtaegselt vabastatud vangidest on jõudnud oma vabaduses oldud aja jooksul sooritada rikkumisi ning kui paljud on selle tulemusena tagasi vangistusse jõudnud.

2.2. KOGUTUD ANDMETE ANALÜÜS

Regressioonanalüüs võimaldab luua matemaatilise mudeli kirjeldamiseks tunnuste vahelisi seoseid. Regressioonanalüüsi puhul vaadeldakse üht tunnust kui sõltuvat ning püütakse leida tunnuseid, mille põhjal oleks võimalik kirjeldada ning ühtlasi ka prognoosida selle sõltuva tunnuse väärtusi. Kirjeldav mudel ning prognoos on seda täpsem, mida tugevamini sõltumatud tunnused sõltuva tunnusega seotud on. Regressioonanalüüsil on mitmeid erinevaid meetodilisi variatsioone sõltuvalt kasutada olevate tunnuste tüübist ning jaotuse parameetritest. Regressioonimudeli põhjal saadud prognoos on üksikobjekti jaoks pea alati ebatäpne sest mudel prognoosib keskmist taset. Mudeli “headust” hinnataksegi selle põhjal kui tugev on seos sõltumatute tunnuste komplekti ja sõltuva tunnuse vahel ,sest see määrab prognoosi täpsuse. Mudeli “headust” väljendab ka mudeli standardviga, mis kirjeldab sõltuva tunnuse väärtuste keskmist kõrvalekallet ehk erinevust prognoosist.⁶⁰

Logistiline regressioon (ingl. *logistic regression*) või üldisemalt logistiline mudel ehk logit-mudel prognoosib uuritava sündmuse toimumise tõenäosust ja selle muutumist sõltuvalt pideva argumenttunnuse väärtuse muutumisest. Logistilise regressiooni võrrandi parameetrite tõlgendamine lähtub tõsiasjast, et suhe $p/(1-p)$ kujutab enesest huvipakkuva sündmuse toimumisešansi-- näitab, kui mitu korda tõenäolisem on uuritava sündmuse toimumine võrreldes sündmuse mittetoimumisega. Suurus $\ln[p/(1-p)]$ on siis **logaritmiline šanss** (ingl. *log odds*).⁶¹

Juhul, kui uuritava sündmuse toimumine on samaväärne sündmuse mittetoimumisega, st et $p = 1 - p = 0,5$, siis võrdub šanss ühega: $p/(1-p) = 1$, ja logaritmiline šanss nulliga: $\ln[p/(1-p)] = 0$ (sest $\ln(1) = 0$). Logistilise regressiooni kontekstis vastab šansi ühega võrdumine olukorrale, kus $\alpha + \beta x = 0$.

⁶⁰ Niglas K, Regressioonanalüüs, loengumaterjal, kättesaadav aadressil: <http://minitorn.tlu.ee/~katrin/cmsSimple/uploads/opmat/regressioon.pdf> (06.05.2013)

⁶¹ Kaart T, BINAARSETE TUNNUSTE ANALÜÜSIMEETODID, loengumaterjal, kättesaadav aadressil: http://www.eau.ee/~ktanel/bin_tunnuste_analyys/pt31.php (06.05.2013)

Logistilise regressioonivõrrandi kordaja β eksponent e^β näitab, kui mitu korda muutub sündmuse toimumise šanss argumenti muutumisel ühe ühiku võrra. Seega kujutab kordaja β eksponent e^β enesest šansside suhet: $e^\beta = OR$.⁶²

Eelnevast tulenevalt on ka loomulik, et kui kordaja β on positiivne, siis argumenttunnuse x väärtuse suurenedes suureneb ka uuritava sündmuse tõenäosus (tegu on positiivse seosega), kui aga kordaja β on negatiivne, siis argumenttunnuse x väärtuse suurenedes uuritava sündmuse tõenäosus väheneb (tegu on negatiivse seosega).

β – regressioonikordaja

S.E. - Regressioonikordaja standardviga

Wald - Wald'i statistikut kasutatakse kordaja statistilise olulisuse testimiseks $(B/S.E.)^2 \Rightarrow$ hii-ruut jaotusega

df - vabadusastmete arv

Sig. - olulisustõenäosus (I tüüpi vea tõenäosus)

Exp(B) riskisuhe (odds ratio) - riskirühma kuulumise ja mitte kuulumise suhte ehk võimaluse/šansside muut vastavalt sõltumatu muutuja väärtuse kasvule ühe ühiku võrra.⁶³

Edaspidi on tekstis lühendatud: OR.

⁶² Kaart T, BINAARSETE TUNNUSTE ANALÜÜSIMEETODID, loengumaterjal, kättesaadav aadressil: http://www.eau.ee/~ktanel/bin_tunnuste_analyys/pt31.php (06.05.2013)

⁶³ Niglas K, Seminar V: Seoste analüüs Logistiline regressioon, loengumaterjal, kättesaadav aadressil: http://minitorn.tlu.ee/~katrin/cmsSimple/uploads/Mitmem/DVD_5_Logistiline_regressioon.pdf (06.05.2013)

Vabastamisotsuse sõltuvus muutujatest

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Kriminaalhooldaja	3,182	,970	10,756	1	,001	24,096
Prokuröri	3,003	1,319	5,184	1	,023	20,138
Kuriteoaste	-,298	1,015	,086	1	,769	,742
Töökoha_olemasolu	,736	,870	,715	1	,398	2,087
Haridus	,921	1,020	,814	1	,367	2,511
Eelnev_vangistus	-,521	1,389	,141	1	,708	,594
Step 1 ^a Dist.karistus	-2,258	,982	5,283	1	,022	,105
Retsidiivsus	,594	2,191	,074	1	,786	1,812
Sotsiaalprogramm_van g#_Ajal	-,943	,942	1,001	1	,317	,390
Kodakondsus	1,408	1,151	1,496	1	,221	4,089
Ülalpeetavad	,374	,902	,172	1	,678	1,454
Constant	-2,708	3,075	,775	1	,379	,067

Tabel 2: Sõltumatu muutuja: isiku vabastamine. Tõlgendada tabelit kui "faktorid, millest sõltub kohtuniku ositiivne otsus." Kõik näitajad, mille Sig (p) näitaja on vahemikus $0 < p < 0,05$, loetakse statistiliselt olulisteks.

Ennetähtaegse vabastamise lisatingimused

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Kohustus_leida_töökoht	2,244	,561	15,995	1	,000	9,432
Hoiduda_alkoholist	3,743	,718	27,203	1	,000	42,241
Suhtlemiskeeld	2,255	,442	26,029	1	,000	9,540
Ülalpidamiskohustus	,931	,465	4,004	1	,045	2,538
Step 1 ^a Kohustus_korvata_kahjud	-3,470	,584	35,335	1	,000	,031
Sotsiaalprogramm_vabandused	3,639	1,055	11,892	1	,001	38,039
Constant	-7,389	1,025	51,945	1	,000	,001

Tabel 3: Kui olulised on tingimused, mida kandidaat saab ennetähtaegsel vabastamisel. Pöörata tähelepanu Exp(B) ehk OR näitajale, mida suurem on näitaja, seda suurema kaaluga tingimus on. Kui Exp(B) on vahemikus $0 < OR < 1$, siis šanss kahaneb.

2.3. DESKRIPTIIVSED STATISTILISED NÄITAJAD

Alljärgneva tabelis on toodud deskriptiivne statistika kõikide toimikute kohta, mida uuriti.

Kriminaalhooldaja	ÜLD		VABASTATI		EI VABASTATUD	
Pooldas	116	30,85%	75	91,46%	41	13,95%
Ei pooldanud	260	69,15%	7	8,54%	253	86,05%
	376		82		294	

Prokurör

Pooldas	96	25,53%	59	71,95%	37	12,59%
Ei pooldanud	280	74,47%	23	28,05%	257	87,41%
	376		82		294	

Kodakondsus

Eesti	297	74,81%	66	80,49%	231	73,33%
Muu	100	25,19%	16	19,51%	84	26,67%
	397		82		315	

Haridus

Põhiharidus ja vähem	204	73,91%	46	74,19%	142	66,36%
Rohkem kui põhiharidus	72	26,09%	16	25,81%	72	33,64%

276		62		214	

Garantiikiri

Olemas	90	26,55%	28	36,84%	62	23,57%
Ei olnud	249	73,45%	48	63,16%	201	76,43%
	339		76		263	

Perekonnaseis

Vallaline	221	83,71%	46	75,41%	175	86,21%
Abielus	43	16,29%	15	24,59%	28	13,79%
	264		61		203	

Ülalpeetavad

Ei ole	184	76,35%	39	63,93%	145	71,78%
On ülalpeetavaid	57	23,65%	22	36,07%	57	28,22%
	241		61		202	

Retsidiivsus

Jah	324	92,57%	60	74,07%	264	98,14%
Ei	26	7,43%	21	25,93%	5	1,86%
	350		81		269	

Eelnev vangistus

Jah	215	88,84%	37	75,51%	178	92,23%
Ei	27	11,16%	12	24,49%	15	7,77%
	242		49		193	

Distsiplinaarrikkumised

Jah	164	47,67%	21	26,58%	143	53,96%
Ei	180	52,33%	58	73,42%	122	46,04%
	344		79		265	

Kuriteoaste

I	93	26,05%	21	26,25%	72	25,99%
II	264	73,95%	59	73,75%	205	74,01%
	357		80		277	

Tabel 4: kogutud andmete kirjeldav statistika. Arvesse on võetud kõiki analüüsitud toimikuid.

3. TULEMUSTE VÕRDLUS EELNEVATE UURINGUTEGA

3.1. TULEMUSTE VÕRDLEMINE LÄHTUVALT UURITUD OMADUSTEST

Teiste riikide uuringud on näidanud, et vanglast vabanenute retsidiivsusrisk on üldjuhul suurem kui muu sanktsiooniga karistatud isikutel⁶⁴. Kuna vanglakaristus määratakse eeskätt korduvkurjategijatele, on see ootuspärane, kuid üha uute vanglakaristuste määramine enamasti probleeme ei lahenda, vaid suurendab retsidiivsusriski. Eestis pole seni vanglast vabanenute retsidiivsust ja sellega seotud tegureid põhjalikumalt analüüsitud, kuid on teada, et just vanglast vabanenutega kaasnevad tõsised sotsiaalprobleemid. Infot uue kuriteo toimepanemise kohta saadi E-toimiku süsteemist ning selle all mõeldakse isiku kuriteos kahtlustatavana ülekuulamist pärast vanglast vabanemise kuupäeva, kusjuures iga isiku puhul arvestati vaid esimest kuritegu pärast vanglast vabastamist. Üksikutel juhtudel oli isik samal päeval toime pannud mitu võrdse karistusemääraga kuritegu; sel juhul võeti arvesse karistusseadustikus väiksema paragrahvi numbriga kuritegu. Retsidiivsuse määr tähendab käesolevas peatükis pärast vabanemist kindla aja jooksul uue kuriteo toime pannud isikute osakaalu kõigist teatud aastal vanglast vabanenutest; seda vaadeldakse nii kõigi vabanenute puhul kokku kui ka kindla tunnusega rühmade puhul.

3.1.1. Kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamus

Uuringus *Parole release decision revisited: An analysis of parole release decisions for violent inmates in a southern state* tuli esile, et *Institutional parole officer's recommendation* (meie mõistes kriminaalhooldusametniku arvamus) on statistiliselt oluline ($p = 0,000$), samuti *Senior Officer's recommendation* (meie mõistes prokuröri arvamus) on statistiliselt oluline ($p = 0,000$), samuti *Warden's recommendation* (meie mõistes vangla seisukoht) on statistiliselt

⁶⁴ Wartna, B. S. J. Lapse into old mistakes. Measuring recidivism to help determine the rehabilitative effect of penal interventions. Boom Juridische uitgevers, WODC. Onderzoek en beleid nr. 275. Den Haag, 2009
Wartna, B. S. J., Beijersbergen, K. A., Blom, M., Tollenaar, N., Weijters, G., Essers, A. A. M., Alma, S. M., Alberda, D. L. Recidivism report 1997–2004. Developments in the reconviction rate of Dutch offenders. WODC studies on recidivism. Fact sheet 2008-2a. The Hague, 2008
Wartna, B. S. J., Blom, M., Tollenaar, N. The WODC Recidivism Monitor. 3rd, Revised edition. The Hague, 2009
Jehle, Jörg-Martin, Criminal Justice in Germany. Facts and Figures. Fifth Edition. Federal Ministry of Justice, 2009

oluline ($p = 0,000$). Lähtudes sellest võib eeldada, et analoogsed tendentsid valitsevad ka käesolevas uuringus.

Andmeanalüüsist tuli esile huvitav asjaolu: kõige enam mõjutab kandidaadi vabastamist kriminaalhooldaja arvamus. Selle statistilised näitajad olid $p = 0,000$ (kvaliteedikriteerium on 0,05) ning $OR = 24,096$, mis tähendab seda, et need, kes said kriminaalhooldajalt positiivse tagasiside, nendel oli ligi 24 korda suurem võimalus saada kohtult positiivse otsuse. OR näitaja on väga kõrge, sisuliselt tähendab see seda, et tulemust tuleb kontrollida mõne teise aastakäigu vangide peal, et tuvastada, kas tegemist oli anomaaliaga või tõepoolest seaduspärasusega. Kui võrrelda saadud tulemust *The New Parole: An Analysis of Parole Board Decision Making as a Function of Eligibility*, siis on erisused märgatavad. Nimetatud uuringus oli võrreldavaks suuruseks „*Institutional Recommendation*,” mis põhimõtteliselt võiks olla meie mõistes segu kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamusest. Nimetatud uuringus oli soovitus OR väärtuseks 26,23 ehk ligilähedaselt sama näitaja.

Kui vaadata prokuröri arvamusi, siis tuleb esile, et prokuröri arvamuse olulisuse näitaja on $p = 0,023$ (kvaliteedikriteerium on 0,05) ning $OR = 20,138$. Teisisõnu: andmed ei ole juhuslikud ning prokuröri positiivse tagasiside puhul on kandidaadil 20 korda suurem võimalus osutada valituks. Kui võrrelda saadud tulemust *The New Parole: An Analysis of Parole Board Decision Making as a Function of Eligibility*, siis on erisused märgatavad. Nimetatud uuringus oli võrreldavaks suuruseks „*Institutional Recommendation*,” mis põhimõtteliselt võiks olla meie mõistes segu kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamusest. Nimetatud uuringus oli soovitus OR väärtuseks 26,23 ehk ligi 1,25 korda kõrgem näitaja.

Siin tekib kaks küsimust: esiteks: miks ei ole prokuröri ja kriminaalhooldaja näitajad enam-vähem samad? Teiseks: miks on kriminaalhooldaja arvamus kaalult ligi 3 korda suurem, kui on prokuröri arvamus? Selle küsimusele saab vastuse leida, kui analüüsida teiste aastakäikude vabastamisi. Autor on arvamusel, lähtudes deskriptiivsest statistikast, et kriminaalhooldajad pigem eelistavad isiku vabastamist ning prokurörid pigem mitte; ilmselt toetub kohtunik oma otsuse langetamisel pigem kriminaalhooldaja arvamusele kui prokuröri omale, mis toob kaasa selle, et kohtuniku otsused ja kriminaalhooldaja arvamus langevad kokku (mis omakorda toob kaasa näitajate p ja OR suurenemise). Ühtlasi tuli esile, et prokurörid jätavad pigem hea kandidaadi vabastamata, mis omakorda tähendab seda, et kohtuniku ja prokuröri arvamus ei lange paljudes juhtumites kokku (mis omakorda toob kaasa näitajate p ja OR vähenemise).

Kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamused ennetähtaegse vabastamise puhul on statistiliselt olulised ($p < 0,05$) ning nende positiivne arvamus mõjutab positiivse tulemi saabumist oluliselt ($OR = 24$ ja $OR = 20$). Järgnevas kahes tabelis on välja toodud kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamuse kujunemine vastavalt muutujatele:

Kriminaalhooldaja arvamuse kujunemine

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Distsiplinaarkaristused	-,686	,672	1,043	1	,307	,504
Töökoha_olemasolu	1,552	,704	4,864	1	,027	4,722
Sot.prog_vang#_Ajal	-,088	,648	,018	1	,892	,916
Eelnev_vangistus	-,522	1,017	,264	1	,608	,593
Haridus	1,138	,795	2,046	1	,153	3,120
Step 1 ^a Perekonnaseis	2,136	1,006	4,511	1	,034	8,469
Ülalpeetavad	,014	,771	,000	1	,985	1,015
Retsidiivsus	-,874	1,375	,404	1	,525	,417
Kuriteoste	2,479	,914	7,352	1	,007	11,924
Kodakondsus	2,407	1,017	5,602	1	,018	11,103
Constant	-6,354	2,720	5,459	1	,019	,002

Tabel 5: Kuidas kujuneb kriminaalhooldaja otsus. Tähelepanu pöörata Sig (p) näitajale - kui see on vahemikus $0 < p < 0,05$, siis on tegemist statistiliselt olulise näitajaga.

Prokuröri arvamuse kujunemine

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Distsiplinaarkaristused	,466	,926	,253	1	,615	1,594
Töökoha_olemasolu	2,783	1,083	6,610	1	,010	16,173
Sot.prog_vang#_Ajal	-2,399	1,274	3,546	1	,060	,091
Eelnev_vangistus	-1,103	1,320	,698	1	,403	,332
Step 1 ^a Haridus	3,773	1,507	6,268	1	,012	43,499
Perekonnaseis	4,808	1,721	7,804	1	,005	122,441
Ülalpeetavad	-3,246	1,921	2,855	1	,091	,039
Retsidiivsus	-4,473	2,160	4,286	1	,038	,011

Kuriteoaste	4,216	1,649	6,536	1	,011	67,757
Kodakondsus	4,863	2,062	5,561	1	,018	129,474
Constant	-10,156	4,318	5,532	1	,019	,000

Tabel 6: Kuidas kujuneb kriminaalhooldaja otsus. Tähelepanu pöörata Sig (p) näitajale - kui see on vahemikus $0 < p < 0,05$, siis on tegemist statistiliselt olulise näitajaga.

Kogutud andmete põhjal saab väita, et kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamused kandidaadi suhtes kujunevad erinevatel alustel. Ühiseks näitajateks arvamuse kujunemisel on kodakondsus ($P = 0,018$), perekonnaseis ($P = 0,34$ ja $P = 0,005$), kuriteoaste ($P = 0,07$; $P = 0,011$) ning töökoha olemasolu ($P = 0,027$; $P = 0,010$), ülejäänud muutujad ei täida kvaliteedikriteeriumit ($P < 0,05$). Prokurörid võtavad arvesse oma arvamuse kujundamisel veel lisaks haridust ($P = 0,012$) ning retsidiivsust ($P = 0,038$).

Autor on seisukohal, et andmetes ei ole ootuspärased, sest nii kriminaalhooldaja kui ka prokuröri puhul jäätakse tähtsad andmed arvestamata. Eelnev vangistus, distsiplinaarkaristused ning kuriteoaste võiksid olla näitajad, mis võiksid ja peaksid mõjutama ja kujundama kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamust. Näiteks on jäätud täiesti kõrvale distsiplinaarkaristuste tähtsus, eelnev vangistus ning sotsiaalprogrammide läbimine vangistuse ajal, mis peaksid väga ilmekalt iseloomustama kandidaadi käitumist ja taasühiskonnastamise võimalusi.

3.1.2. Tingimused, kohustused vabanemisel

Analüüsis oli sõltumatuks muutujaks tingimus, kas isik vabanes või mitte. Igas toimikus, kus arutati isiku vabastamist, oli välja toodud tingimused, mida peaks rakendama, kui isik vabastatakse, sõltumata sellest, mida kriminaalhooldaja või prokurör taotles. Lähtudes statistilisest analüüsist, siis kõige tõenäolisem on, et isik saab vabanemisel kaks olulist kohustust: hoiduda alkoholist ($p = 0,000$; OR = 42,241) ning osaleda sotsiaalprogrammides ($p = 0,001$; OR = 38,039). Nendele tingimustele järgnesid kohustus leida töökoht ($p = 0,000$; OR = 9,432) ning suhtlemiskeeld ($p = 0,000$; OR = 9,540).

Huvitavateks näitajateks olid ülalpidamiskohustus ($p = 0,045$; $OR = 2,538$) ning kohustus hüvitada tekkinud kahjud ($p = 0,000$; $OR = 0,031$). Mõlemad on rahalised kohustused. Kui isik saab kohustuse hoolitseda ülalpidamise eest, siis on tal suurem tõenäosus vabaneda, kui isikul, kes seda ei pea tegema. Samas - kui isikul on kohustus pärast vabanemist korvata kahjusid, siis tema sisuliselt 97% väiksem võimalus saada positiivset otsust.

Mõlemad on rahalised kohustused, kuid analüüsist selgub, et ülalpidamiskohustus on kinnipeetavale soodustava mõjuga ja kohustus korvata kahjusid on pärssiva mõjuga.

Lähtudes andmeanalüüsist, need isikud, kes vabastati ennetähtaegselt, said kohustuse hoiduda alkoholist ja osaleda sotsiaalprogrammides. Tulemus vastab ootustele - alkoholist hoidumine peaks mõjuma isiku käitumisele positiivselt ja vähendama võimalust, et isik satub tagasi kuritegelikule teele. Sotsiaalprogrammide läbimine on samuti ootuspärane - isikut on vaja resotsialiseerida ja muuta käitumist sotsiaaladekvaatseks. Tingimustest selgub, et kriminaalhooldajate esmane ülesanne on vabastatavate isikute resotsialiseerimine ja riskide maandamine. Saadud tulemus vastab ootustele ja on kooskõlas Vangistusseaduses toodud eesmärkidega.

Lisakohustusi iseloomustavad muutujad

Isiku ennetähtaegsel vabastamisel teevad kriminaalhooldusametnik ja prokurör ettepanekud, millistel tingimustel isik vabastada: tingimused jagunevad põhikohustusteks ja kõrvalkohustusteks. Põhikohustused on kindaksmääratud ja muutumatud, kehtivad kõigile ennetähtaegselt vabastatud ja katseajal olevatele isikutele.

Põhikohustusteks on kohustus elada kohtu määratud elukohas, kohustus ilmuda kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele, alluda kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitada kriminaalhooldajale andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta, kohustus saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks kauemaks kui 15 päevaks ning taotlema kriminaalhooldusametnikult luba elu-, töö- või õppekoha vahetamiseks. Lisaks nendele kohustustele võib kohus määrata lisakohustused, lähtudes vabastatava isiku eelnevast käitumisest ning riskidest.

Lisakohustusteks võivad olla kohustus hüvitada kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud ajaks, loobuda alkoholi ja narkootikumide tarvitamisest, loobuda relva soetamisest, kandmisest ja kasutamisest, otsida töökoht ning omandada üldharidus või eriala kohtu määratud ajaks, alluda ette nähtud ravile, kui isik on selleks andnud nõusoleku, täita ülalpidamiskohustust, vältida viibimist kohtu ette nähtud paikades ja suhtlemist kohtu määratud isikutega, täita muid endale vabatahtlikult võetud kohustusi. Kui inimene katseajanõudeid rikub, koostab kriminaalhooldaja ettekande kohtule, kes otsustab katseaja tingimuste muutmise või muutmata jätmise. Kohus võib pöörata karistuse täitmisele, pikendada katseaega või määrata uusi lisakohustusi.

Alkoholi ja narkootikumide tarvitamise keeld

Alkohol on kuritegevust ja taasühiskonnastamist mõjutav tegur. Seda on kajastatud Justiitsministeeriumi tellitud uuringus „Kuritegevus Eestis 2008”⁶⁵ ning „Retsidiivsus Eestis”⁶⁶.“ Seda on kajastanud uuringutes "Väkivalta ja alkoholin kulutuksen kasvu vuonna

⁶⁵ Kuritegevus Eestis 2008, Justiitsministeerium, Tallinn 2009

⁶⁶ A.Ahven, J.Salla, S.Vahtrus - Retsidiivsus Eestis, Justiitsministeerium, Tallinn 2010

2004⁶⁷," "IAS Factsheet - Alcohol and Crime⁶⁸" ja "Alcohol and Crime: An Analysis of National Data on the Prevalence of Alcohol Involvement in Crime⁶⁹" Välja toodud uuringutest selgub, et alkohol ja narkootikumid on kuritegevust mõjutavad tegurid: joores isikud saadavad tõenäolisemalt korda õigusrikkumisi. Seepärast on alkoholi ja narkootikumide kasutamise keeld kriminaalhooldusperioodil mõistlik ja põhjendatud, kuna see aitab isiku taasühiskonnastamisele kaasa ning soodustab õiguskuulekat käitumist.

Vabastatute isikute hulgas oli alkoholi ja narkootikumide piirangu näitaja 95%. Mittevabastatud isikute hulgas oli alkoholi ja narkootikumide piirangu näitaja 63,6%; paljudes toimikutes puudus igasugune info selle kohta, mida kriminaalhooldaja soovitas vangi suhtes rakendada.

Suhtlemiskeeld

Suhtlemiskeelu eesmärk on aidata kaasa vabastatud isiku taasühiskonnastamisele ja suunata isikut seaduskuulekale käitumisele. Isikule seatakse tingimuseks, et vabanemisel võtab ta endale kohustuse mitte suhelda kohtu poolt määratud isikutega. Põhiliselt seati isikule keeluks suhelda oma tuttavatega, kes on tema kriminaalset käitumist mõjutanud. Oli juhuseid, kus isikule määrati suhtluskeeld endise abikaasa või elukaaslasega. Suhtlemiskeelu rikkumist ei loetud analüüsitud toimikutes nõnda raskeks eksimuseks kui näiteks alkoholi tarbimist või registreerimisele ilmumata jätmist.

Vabastatud isikutest (82) pandi 71-le isikule vabanemise tingimuseks suhtlemiskeelu rakendamist.

Kohustus korvata kahjusid ning täita ülalpidamiskohustust

Üheks lisakohustuseks võib kohus määrata kinnipeetavale kohustuse korvata kuriteoga tekitatud kahjud. Kui kinnipeetaval on ülalpeetavaid, siis on kohustuseks täita ülalpidamiskohustust. Põhiliselt pidid korvama kahjusid kinnipeetavad, kes kandsid karistust

⁶⁷ Reino Siren, Martti Lehti - Did increased alcohol consumption lead to more violence? National Research Institute of Legal Policy, Helsinki 2006

⁶⁸ IAS Factsheet - Alcohol and Crime, kättesaadav internetis:
<http://www.ias.org.uk/resources/factsheets/crime.pdf> (04.04.2012)

⁶⁹ Alcohol and Crime: An Analysis of National Data on the Prevalence of Alcohol Involvement in Crime, kättesaadav internetist: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/ac.pdf>

varavastaste süütegude eest; varavastased kuriteod 2008. aastal moodustasid 63,4% kuritegevusega tekitatud kogukahjust, majanduskuriteod moodustasid 31,6% kogukahjust.

Kogutud andmete põhjal võib väita, et tõenäolisemalt vabastatakse need kandidaadid, kellel ei ole kuriteoga tekitatud kahjusid, mida peaks hüvitama pärast vabanemist – positiivse otsuse saanute hulgas oli 5% isikuid, kellele vastav kohustus määrati, negatiivse otsuse saanud isikute hulgas oli vastav osakaal 52%. Ilmselt peetakse sellist isikut paremaks vabastamise kandidaadiks, kellel puuduvad materiaalsed kohustused, mille täitmiseks võib vabastatu uuesti pöörduda kuritegelikule teele. Vabanenud isikute hulgas oli ülalpidamiskohustusega isikute suhtarv 25%, kuid negatiivse otsuse saanud isikute hulgas oli see 17%.

3.1.3. Haridus

Uuringus *Parole release decision revisited: An analysis of parole release decisions for violent inmates in a southern state tuli esile*⁷⁰, et haridusel on vabastamisel statistiliselt väga tähtis näitaja ($p = 0,000$). Kriteeriumiks oli võetud keskhariduse olemasolu. Analoogset tulemust võinuks oodata ka sellest andmeanalüüsist.

Kui võrrelda logistilise regressioonanalüüsist saadud tulemusi eelnevalt läbi viidud uuringutega, siis jõuame tulemuseni, et käesoleva uuringu tulemused ei ole statistiliselt olulised ega kattu eelnevate uuringutega. Uuringus *Parole release decision revisited: An analysis of parole release decisions for violent inmates in a southern state tuli esile*, et haridusel on statistiliselt väga oluline roll ($p = 0,000$). Uuringus *Discretionary parole release: Length of imprisonment, percent of sentence served and recidivism*⁷¹ toodi välja, et põhiharidusel ja keskharidusel ei ole märgatavat soodustavat mõju vabastamisele (OR = 0,95 ja OR = 0,96), kõrgema hariduse puhul oli OR = 1,4. Ehk siis: kui isikul oli kõrgem haridus, siis oli 1,4 korda suurem võimalus, et isik osutus sobivaks kandidaadiks enneaegseks vabastamiseks. Antud analüüsi raames kogutud andmete põhjal tuli esile, et haridusel ei ole vabastamisel sisuliselt mingit tähtsust ($p = 0,991$, $p = 0,950$). Põhihariduse ja keskhariduse OR näitajad olid vastavalt OR = 1,056 ja OR = 0,736.

⁷⁰ Morgan K.D., Smith B: Parole release decision revisited: An analysis of parole release decisions for violent inmates in southern state, *Journal of Criminal justice*, 33/2005, lk 277-287

⁷¹ Discretionary Parole Release: Length of Imprisonment, Percent of Sentence Served and Recidivism, *Journal of Crime and Justice*, 10/2012, lk 27-49

Kinnipeetavate omandatud haridust ja haridustee katkemist vaadeldes võib väita, et enamusel uuritavast kontingendist on jäänud vabaduses olles koolitee katki 7., 8. ja 9. klassis. Nimelt 60% uuritutest on omandanud kas põhihariduse, või jäänud veel madalama haridusega. See näitab, et keskmiselt meie uuringu 34-aastane kinnipeetav on 8-9-klassilise haridusega. Haridustee katkemine või vaid põhihariduse omandamine ehk madal haridustase on seotud kuritegeliku karjääriga. Esmalt on need isikud jätnud pooleli koolitee, millele on järgnenud antisotsiaalne elustiil, mis on kulmineerunud kuritegude ja vangistusega.⁷²

Uuringust ei nähtu, et madal haridustase oleks vabastamise oluliseks takistuseks, kuid see on oluline kaasfenomen, ja madal haridustase soosib jätkuvat antisotsiaalset elustiili (nt jätkuvalt on sõbrad ja tuttavad sama haridustasemega, ei ole võimalik leida stabiilset või tasuvat tööd jms).

Retsidiivsus on vaatlusperioodil olnud püsivalt suurim algharidusega ja väikseim kõrgharidusega isikute seas; üsna muutlik on see näitaja olnud kutseharidusega isikute puhul (kahes viimases rühmas on isikute arv olnud suhteliselt väike). Algharidusega isikutest pani ühe aasta jooksul pärast vabanemist uue kuriteo toime 49–57% eri aastatel vanglast vabanenutest; kesk- ja keskeriharidusega isikute puhul jäi see näitaja vahemikku 33–42%. Teistes riikides läbi viidud uuringutes on täheldatud vanglakaristuste arvu ja retsidiivsuse selget seost: mida suurem on isiku vanglakaristuste arv, seda suurem on tema risk panna toime uusi kuritegusid. Varasemate vanglakaristuste arvu kajastav tunnus on vanglate infosüsteemis vabanenute kohta küll olemas, kuid kahjuks ei ole andmed aastatel 2004–2007 vabanenute kohta tehnilistel põhjustel korrektselt võrreldavad ja seetõttu ei saa siinkohal esitada andmeid eri aastatel vabanenute kohta.⁷³

Uuritud andmete põhjal on seos hariduse ning ennetähtaegselt vabastamise otsuse vahel ei ole statistiliselt oluline, haridustase ei mõjuta ennetähtaegse vabastamise kandidaadi võimalusi. Analüüsitud andmete põhjal on haridus oluline prokuröri seisukoha kujundamisel ($P = 0,012$) ning keskhariduse olemasolu tõstab positiivse tagasiside tõenäosust 43 korda ($OR = 43,499$).

⁷² RETSIDIIVSUS, Uuring korduvalt kriminaalkorras vabadusekaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16–24, retsidiivsuse mõjuteguritest, KESA-Mauritius 2007

⁷³ Kuritegevus Eestis 2008, Justiitsministeerium, Tallinn 2009

A.Ahven, J.Salla, S.Vahtrus - Retsidiivsus Eestis, Justiitsministeerium, Tallinn 2010

Tegemist on mõnes mõttes anomaaliaga, kuna haridus peaks olema eelduseks edukale vabastamisele. Näitajat tuleks kontrollida mõne teise aastakäigu toimikutega.

3.1.4. Perekonnaseis ja ülalpeetavad

Magistritöö raames korraldatud uuringus olid uuritavateks omadusteks perekonnaseis ning laste olemasolu. Autori arvab, et neid näitajaid tuleb koos vaadelda. Nii perekond kui ka järeltulijate olemasolu on seotud kolme olulise faktoriga, mis võivad mõjutada vangi ennetähtaegset vabastamist: sotsiaalvõrgustik, finantskohustused ning elukoht.

Üheks vabastamise sobilikkuse hindamise näitajaks on toetava sotsiaalvõrgustiku olemasolu. Selle all mõistetakse ennekõike lähedasi inimesi, kes on võimelised kinnipeetava käitumist positiivselt mõjutama. Kui lähtuda lihtsast asjadevahelisest seosest, siis võiks arvata, et abielus ning lastega vangid saavad tõenäolisemalt positiivse otsuse. Miks? Neil on olemas toetav sotsiaalne võrgustik: perekond.

Toimikutest tuli esile, et kriminaalhooldajad ja prokurörid andsid kinnipeetavale pigem positiivse tagasiside, kui kinnipeetavatel olid alaealised lapsed. Seda võib põhjendada sellega, et laste olemasolu võib mõjuda riskikäitumist pärssiva asjaoluna.

Samuti võib eeldada, et abikaasad suudavad tagada stabiilse (ja elamisväärse) finantsseisu. Finantsvahendite olemasolu (ja stabiilsus) on kinnipeetava ennetähtaegse vabastamise seisukohast oluline tegur – olemasolevad finantsvahendid (ja tagatud elamisväärne miinimum) vähendavad uue kuriteo toimepanemise riske. Sellest tuleb lähemalt vaatluse alla alapunktis 1.6. Kui vabastataval isikul on olemas stabiilsed finantsressursid, siis langeb ka tõenäosus uue kuriteo sooritamiseks⁷⁴.

Uuringus osalenud inimesed on jaotatud kolme rühma: vallalised ja abielus inimesed. Selline jaotus on tingitud sellest, et sedasi on võimalik paremini uurida, kas inimesel on olemas

⁷⁴ E.D.Gould, B.A.Weinberg, D.Mustard: Mustard, David. Crime Rates and Local Labour Market Opportunities in the United States: 1979–1995.

E.D.Gould, B.A.Weinberg, D.Mustard: Crime Rates and Local Labour Market Opportunities in the United States: 1979–1997 – Review of Economics and Statistics, 2002, Vol. 84, No. 1

S.Machin, C.Meghir: Crime and economic incentives – Institute for Fiscal Studies, 2000, Working Paper, No. 00/17

toetav sotsiaalne võrgustik ning ühtlasi tagab see selguse. Ei ole vajadust eraldi uurida, kas inimene on lahutatud või lesestunud; sellisel juhul on inimene ikkagi vallaline. Mis puudutab vabaabielu – õiguslik tähendus sellel puudub. Küll tähendab see argitähenduses, et inimene on suhtes, teisisõnu on inimesel toetav sotsiaalvõrgustik olemas. Nagu eelpool sai mainitud, sotsiaalvõrgustiku olemasolu on kinnipeetava vabastamisel oluline näitaja.

Taaskord tuleb rääkida andmete kvaliteedist toimikutes. Väga paljudel juhtudel ei tulnud selgelt esile, kas kinnipeetaval on ülalpeetavaid või mitte. Andmed olid olemas 65,5% toimikutest. Kokku sai analüüsimiseks 263 isikuankeeti. Oluline on siinkohal välja tuua, et ülalpeetavate alla lähevad kas enda bioloogilised lapsed või elukaaslase lapsed. Nendest isikutest 184-l puudusid ülalpeetavad. Kõikidest kinnipeetavatest oli 79-l ülalpeetavad, nendest 73-l oli kuni 2 ülalpeetavat ning 6-l kinnipeetaval oli rohkem kui kolm ülalpeetavat. Kõige rohkem ülalpeetavaid oli kinnipeetaval, kes pidi hoold kanda 5 ülalpeetava eest.

Perekonnaseis ning ülalpeetavate olemasolu oli kohtuotsuse kujunemisel statistiliselt ebaoluline ($P > 0,05$), perekonnaseis mõjutas kriminaalhooldajate ja prokuröride arvamuse kujunemist ($P = 0,034$; $OR = 8,469$ ja $P = 0,005$; $OR = 122,441$). Ülalpeetavate olemasolu oli statistiliselt ebaoluline näitaja nii kohtuniku, kriminaalhooldaja kui ka prokuröri arvamuse kujunemisel ($P > 0,05$).

3.1.5. Elukoht, kodakondsus, töökoht, distsiplinaarkaristused, eelnevad vangistused, retsidiivsus ja sotsiaalprogrammid

Elukoht

Kuna elukoha puudumine on ennetähtaegse vabastamise puhul absoluutne tegur, st selle puudumisel ei ole võimalik kandidaati vabastada, siis ei saa seda analüüsi sisse võtta. Logistiline regressioonanalüüs on välistatud, kuid siiski saab anda deskriptiivse statistilise ülevaate.

Ennetähtaegse vabastamise eelduseks on kinnipeetava elukoha olemasolu. Kui kinnipeetavat soovitakse vabastada ennetähtaegselt, kuid elektroonilise valve kohaldamisega, peab elukoht vastama tehnilistele nõuetele ning omanik olema nõus valveseadmete paigaldamisega. Kui kinnipeetaval puudub kindel elukoht, elukohas puuduvad tehnilised eeldused või elukoha

omanike ei ole nõus valveseadmete paigaldamisega, siis kohtunik ei saa rahuldada ennetähtaegset vabastamist.

Toimikutest tuli esile mõned üksikud juhtumid, kus kinnipeetav oli esitanud fiktiivse elukoha: lähemal uurimisel selgus, et esitatud elukoha aadressil ei ole elamiskõlblikku eluruumi. Ühe juhtumi puhul üritati esitada kodutute varjupaika elukohana: nii kohtunik kui ka kriminaalhooldaja leidsid, et kodutute varjupaika ei saa lugeda alaliseks elukohaks. Samuti palusid üksikud vangid enda ennetähtaegse vabastamise istung lõpetada, kuna leidsid, et neil on kinnipidamisasutuses paremad elamistingimused kui vabaduses.

Isiklikku elamispinda oli uuritud kinnipeetavatest üksikutel, enamasti asuti elama kas vanemate, abikaasa või elukaaslase elamispinnale. Kõikidest ennetähtaegselt vabastatud kinnipeetavatest 2-1 puudus alukoht või seda ei olnud toimikus märgitud: isikud suunati psühhiaatrilisele ravile.

Kodakondsus

Andmete sisestamisel tehti üldistus: isikud, kellel oli Eesti kodakondsus, märgiti andmetabelisse 1 alla, kõik ülejäänud (kodakondsuseta isikut, Venemaa ja Läti kodanikud) märgiti 0. Selgus, et kodakondsusel ei ole oluline statistiline tähtsus ($P > 0,05$) kohtunikupoolse otsuse langetamisel, küll on aga kodakondsus statistiliselt oluline kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamuse kujundamisel ($P = 0,018$). See tähendab, et kohtuniku jaoks ei oma tähtsust, mis kodakondsust kandidaat omab, küll aga need isikud, kellel oli Eesti kodakondsus, neid eelistavad kriminaalhooldajad ja prokurörid märgatavalt enam ($OR = 11$, $OR = 129$).

Töökoht

Uuringutes „*Labor Markets, Employment, and Crime*”⁷⁵ ning „*Strong and Weak Ties in Employment and Crime*”⁷⁶ on välja toodud, et töötamine mõjutab kuritegevust: finantsiline

⁷⁵ R.Crutchfield - Labor Markets, Employment, and Crime, National Institute of Justice, 1997

⁷⁶ A. Antoni Calvó-Armengol, T.Verdier, Y.Zenou - Strong and Weak Ties in Employment and Crime, Centre of Economic Policy Research, London 2006

ebastabiilsus on kuritegevust soodustav asjaolu. Mida stabiilsem on isiku finantsseis, seda tõenäolisemalt käitub isik seaduskuulekalt.

Mitmed uuringud on leidnud seoseid isiku tööseisundi ja tema poolt kriminaalse käitumise vahel. Mida ebastabiilsem on isiku tööseisund ning sissetulek, seda suurem on tõenäosus hälbivaks käitumiseks. Vanglast vabanenud isikute poolt toime pandud kuriteod on valdavalt toime pandud majanduslikel motiividel. Retsidiivse käitumise kontrollimiseks on oluline, et vabastatud isikule oleks tagatud toimetulekuvahendid.⁷⁷ Endiste kinnipeetavate väljavaated tööturul ahendab endamasti nende väikene töökogemus ja madal haridustase, samuti tööandja eelarvamused kriminaalse minevikuga töötajate värbamisel. Eestis on leitud, et tööandjad eelistavad tööle võtta neid endisi kinnipeetavaid, kes on vangistuse ajal töötasid.⁷⁸

Vangistusseaduse⁷⁹ järgi on kõik alla 64 aastased, mitteõppivad ja meditsiiniliste vastunäidustusteta vangid kohustatud töötama. Töötamine vanglas on koos õppetöö ja sotsiaalprogrammidega üks sotsiaaltöö vorm. Peamine eesmärk on tekitada vangis tööharjumus, et ta tuleks vabaduses paremini toime ega paneks toime uut kuritegu.

Vanglasisestele majandustöödele kaasatakse vange vangla igapäevase toimimise toetamiseks. Peamiselt hõivatakse neid koristustöödel, köögi abitöödel ja toidujagamisel, remonditöödel, jäätmekäitluses, pesu pesemise ja juuksuriteenuse osutamisel ning raamatukogu abitöödel⁸⁰. Kõigis vanglais on 403 majandustööde abitöölise ametikohta, kuid selle nimel, et hõivatud oleks rohkem vange, töötavad vangid enamasti osakoormusega. Iga päev on majandustöödega hõivatud keskmiselt 350 vangi: Tartu vanglas 150; Viru vanglas 200.

Töötus ei ole tänases Eestis enam nii tugev valukoht, sest vanglast vabanenutest 73% leidsid endale töö juba kolme kuu jooksul, mis johtub suuresti praegusest majandusbuumist ja üleüldisest madalast tööpuudusest. Kuid 17% ei otsinudki endale tööd. Aasta-aastalt on tööpuudus vähenenud ning vajatakse tööjõudu ning seda näitab ka meie uuring. Retsidiivsetel kurjategijatel ei ole uue kuriteo toime panemise põhjus selles, et nad ei leia vanglast vabanenuna töökohta ja puuduvad väljavaated tööturul konkureerimiseks. Kuritegude

⁷⁷ M-L. Liiv, E.Hanni - Vangide tööhõive vabaduses: vanglas töötanud ja mittetöötanud kinnipeetavate võrdlus

⁷⁸ K.Kallikorm - Vanglast vabanenute tööhõive võimalused, lk 23-27, juhendaja: Dagmar Kutsar, Bakalaureusetöö, Tartu 2003

⁷⁹ L.Madise, P.Pikamäe, J.Sootak – Vangistusseadus kommenteeritud väljaanne, Juura 2009

Vangistusseadus, RT I 2000, 58, 376, vastu võetud 14.06.2000, jõustunud 01.12.2000

⁸⁰ Tööhõive Eesti vanglates - <http://www.vangla.ee/41427> (01.05.2013)

toimepanemise põhjused ei ole siinkohal mitte sotsiaal-majanduslikud, vaid tulenevad kurjategijate endi väärtustest, ellusuhtumisest ja isikutüübist.⁸¹

Tööl käimine iseenesest ei vähenda korduvkuritegude toimepanemist ning seega ei peata ka kriminaalset karjääri, sest enamus noortest kinnipeetutest leidis vabaduses olles endale soovi korral töökoha. Kuid vastanute seas oli 17% retsidiivseid kurjategijaid, kes ei otsinudki endale töökohta ning elasid tõenäoliselt kuritegelikul teel saadud ressurssidest või olid sotsiaalvõrgustiku poolt ülalpeetavad. 54% vastanutest, kes käisid tööl, ei olnud tööle vormistatud ametlikult – seega ei olnud neile tagatud kindlustunne töökoha olemasolu näol, koos sellega kaasnevate sotsiaalsete garantiidega. Sellest tulenevalt on retsidiivsuse põhjustena tõenäolised ebakindlus tööalases karjääris (mitteametlik tööl käimine ja sellega kaasnevate sotsiaalsete garantiide puudumine) ning tööalase karjääri puudumine, mis johtub ka huvi puudumisest töö tegemise vastu. Üheks võtmeks probleemistiku lahendamisel on küsimus, kuidas saab tagada endistele kinnipeetavatele püsivatja legaalsel tööd.⁸²

Statistilisest analüüsist tuli esile, et töökoha olemasolu vanglast vabanemisel ei olnud statistiliselt oluline näitaja ($P > 0,05$). Töökoha olemasolu oli oluline kriminaalhooldaja ($P = 0,027$; $OR = 4,722$) ja prokuröri arvamuse kujunemisel ($P = 0,010$; $OR = 16,173$).

Autori seisukohast on tegemist taaskord anomaaliaga; töökoha olemasolu peaks kandidaati positiivselt iseloomustama ja pigem soosima kinnipeetava vabastamist. On näha, et töökoha olemasolu mõjutab positiivselt kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamust kandidaadist, kuid ei avalda mingit statistiliselt olulist mõju kohtuniku otsusele. Seda leidu tuleb kontrollida mõne teise aastakäigu toimikutega, et kindlaks teha, kas tegemist on ühekordse või püsiva nähtusega.

⁸¹ RETSIDIIVSUS, Uuring korduvalt kriminaalkorras vabadusekaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16-24, retsidiivsuse mõjuteguritest, KESA-Mauritius 2007

Kuritegevus Eestis 2008, Justiitsministeerium, Tallinn 2009

Kuritegevust mõjutavad sotsiaalmajanduslikud ja demograafilised tegurid, Justiitsministeerium 2005

⁸² Ibid

Hälbivat käitumist iseloomustavad tegurid

Uuringus Discretionary parole release: Length of imprisonment⁸³, percent of sentence served and recidivism toodi välja, et eelneva vangistuse puudumine suurendab vabanemisvõimalust (OR = 1,96), eelnevalt vangis olnud isikute vabanemisvõimalus oli keskmiselt OR = 0,186. Lähtudes uuringust Parole release decision revisited: An analysis of parole release decisions for violent inmates in a southern state, siis eelnevad vangistused ($p = 0,807$), distsiplinaarkaristused ($p = 0,908$) ning retsidiivsus ($p = 0,486$) ei ole statistiliselt oluliselt. Kaks uuringut samas valdkonnas lähevad kohati teineteisega vastuollu. Käesolevast uuringust selgus, et:

Statistilisest analüüsist selgus, et distsiplinaarkaristused on statistiliselt oluline näitaja ($p = 0,022$; $p < 0,05$). Kui isikul esines distsiplinaarkaristusi, siis tema valituks osutamine oli ligi 70% väiksem, kui isikul, kellel ei esinenud distsiplinaarkaristusi (OR = 0,105). Distsiplinaarkaristused ei olnud statistiliselt olulised näitajad iseloomustamaks kriminaalhooldajate ja prokuröride arvamuse kujunemist ($p > 0,05$).

Statistilisest analüüsist selgus, et eelneva vangistuse olemasolu on statistiliselt ebaoluline näitaja ($p > 0,05$) iseloomustamaks kohtuniku otsust. Eelnev vangistus ei olnud statistiliselt oluline näitaja iseloomustamaks kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamuse kujunemist ($p > 0,05$).

Statistilisest analüüsist selgus, et retsidiivne käitumine on statistiliselt ebaoluline näitaja ($p > 0,05$). Retsidiivsus ei olnud statistiliselt oluline näitaja iseloomustamaks kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamuse kujunemist ($p > 0,05$).

Neid kolme näitajat tuleb vaadata kogumis: distsiplinaarkaristused, eelnevad vangistused ja retsidiivne käitumine peegeldab selgelt inimese käitumiseelistusi ning -mustreid. Andmeanalüüsist tuli esile, et kolmest näitajast on vaid üks statistiliselt oluline – distsiplinaarkaristused. Autori seisukohast on kummaline ja kohati arusaamatu, miks ei ole otsuse tegemisel arvesse võetud kahte väga olulist näitajat – retsidiivsust ja eelnevaid vangistusi. Lähtudes *Salient Factor Score*'st, siis need kaks näitajat on väga olulised

⁸³ Discretionary Parole Release: Length of Imprisonment, Percent of Sentence Served and Recidivism, Journal of Crime and Justice, 10/2012, lk 27-49

ennustamiseks, kas ja kuidas vabastatav isik vabaduses hakkama saab ja on määrava tähtsusega otsustamisel, kas kandidaat vabastada või mitte. Saadud tulemust tuleb kontrollida teise aastakäigu kinnipeetavatega, et teada saada, kas tegemist on anomaaliaga või seaduspärasusega.

Sotsiaalprogrammid

Igasuguse vangidega tehtava töö eesmärk on taasühiskonnastamine. Sellega tegeleb väiksemal või suuremal määral kogu vangla. Sotsiaalse rehabilitatsiooni eesmärk on aidata vangil säilitada ja luua olulisi ning positiivseid sotsiaalseid kontakte väljaspool vanglat, suurendada toimetulekuvõimet ning mõjutada teda käituma õiguskäitajalt. Kuna tavaliselt põhjustavad õigusvastast käitumist inimese isiklikud ja sotsiaalsed probleemid, siis hõlmab sotsiaalne rehabilitatsioon nii vangi isiklike, majanduslike kui ka õiguslike küsimusi. Vangla taasühiskonnastamistööd võib iseloomustada vastuvõtu-, põhi- ja vabastamisjärgu kaudu. Vastuvõtujärgus asetatakse rõhk perekonna turvalisusele, võimalusele säilitada töökoht ning vajadusele kindlustada vara. Tehakse kindlaks ka vangi alkoholi- ja uimastiprobleemid, kutseoskused ja töökogemus ning soov omandada vanglas haridust. Selle info põhjal koostatakse vangile individuaalne täitmiskava. Vanglas on ka psühholoogid, kes selgitavad vestluste, testide ja küsimustike abil välja vangi psüühilise ja emotsionaalse seisundi ning teevad ettepanekuid karistusaja plaanimiseks. Samuti aitavad psühholoogid muutustega kohaneda. Põhijärgus osutatakse vangile õigusabi sotsiaalküsimustes, toetatakse tema suhete säilimist või taastamist pereliikmetega, aidatakse luua või säilitada kontakte tööandjaga, toetatakse õpinguraskuste ületamisel. Spetsialistid aitavad vangi tema taas-ühiskonnastumisel nii individuaalse nõustamise kui ka rühmatöö (sh sotsiaalse rehabilitatsiooni programmide) kaudu. Sotsiaalprogrammide eesmärk on õpetada vangidele sotsiaalseid oskusi, mis aitaksid neil ühiskonnas õiguskäitajalt toime tulla. Vabastamisjärgus aidatakse vangil lahendada probleeme, mis on tekkinud väliskontaktide ahenemisest. Sageli on vang kaotanud sotsiaalsed sidemed, elukohta, töö ja sissetuleku. Vabastamist ette valmistades aitab vangla dokumente muretseda, leida töö- ja elukoht ning taotlema üldise hoolekande kaudu toetust. Kui vangil on võimalus vabaneda enne tähtaega, annab vangla hinnangu vangi psüühilisele seisundile ja valmisolekule ühiskonda seaduskäitajalt tagasi pöörduda.

Sotsiaalse rehabilitatsiooni programmid õigusrikkujatele peaksid suunama õigusrikkujat seaduskäitajale teele. Loogiliselt võttes – kui isik on läbinud sotsiaalprogramme, siis peaks

see olema suureks eelduseks vabanemiseks. Statistilisest analüüsist tuli esile, et sotsiaalprogrammide läbimine vangistuses ei ole statistiliselt oluline ($p > 0,05$) muutuja otsuse langetamisel. Samuti ei olnud sotsiaalprogrammide läbimine statistiliselt oluline näitaja kriminaalhooldaja ja prokuröri seisukoha kujunemisel. See tähendab seda, et asjaolu, kas vang on sotsiaalprogramme läbinud või mitte, ei mõjuta tulemust, kas teda vabastatakse või mitte. Autori seisukohast on kummaline ja kohati arusaamatu, miks ei ole otsuse tegemisel arvesse võetud kinnipeetava sotsiaalprogrammide läbimist. Lähtudes eelnevalt läbi viidud uuringutest võib väita, et valitseva seisukoht on, et sotsiaalprogrammide läbimine vanglas peegeldab kinnipeetava käitumist ja soovi oma käitumist muuta. On välja toodud ka väide, et mida rohkem ja innukamalt kinnipeetav sotsiaalprogramme läbib, seda suurem on tõenäosus, et tegemist on nõ. näitlemisega. Saadud tulemust tuleb kontrollida teise aastakäigu kinnipeetavatega, et teada saada, kas tegemist on anomaaliaga või seaduspärasusega.

Näiteid sotsiaalprogrammi läbimisest ja negatiivse otsuse saamisest on toodud järgnevas peatükis (4.1.).

3.1.6. UURITUD KOHTUPROTSESSI ISELOOMUSTAVAD MUUTUJAD

Määruskaebuse esitamine

Vastavalt KrMS §§ 387 lg 1, 408 lg 4 võib kinnipeetav esitada kohtumääruse peale määruskaebuse. Määruskaebusega võib vaidlustada kohtueelses menetluses, esimese ja teise astme kohtumenetluses ning täitemenetluses koostatud kohtumääruse. Kohtumäärus jõustub, kui määruskaebuse esitamise tähtaeg on möödunud. Määruskaebuse esitamise korral jõustub kohtumäärus, kui selle on läbi vaadanud kohtumääruse koostanud kohus või kõrgema astme kohus.

Kõikidest uuritud isikutest 86 isikut esitas määruskaebuse, millest jäeti rahuldamata 82 ja rahuldati 4 kaebust.

Elektrooniline valve

Elektrooniline valve on Eestis kasutusel alates 2007. aasta maist. 2011. aastal jõustusid seadusemuudatused, millega laienesid elektroonilise valve rakendamise võimalused. Elektroonilist valvet saab kohtult taotleda isik, kes on talle mõistetud vangistusest ära kandnud teise astme kuriteo puhul vähemalt ühe kolmandiku (kuid mitte vähem kui 6 kuud) ning esimese astme kuriteo puhul poole karistusajast.

Kui hooldusalune rikub käitumiskontrolli tingimusi, võib kriminaalhooldaja taotleda, et kohus kehtestaks talle lisakohustusena elektroonilise valve.

Elektroonilise valve kestus võib olla vahemikus 1–12 kuud. Elektroonilise valve tehnika valib kriminaalhooldaja hooldusaluse isiku järgi. Võimalik on rakendada koduvalveseadmeid ja aktiivjälgimisseadmeid.

Erakorraline ettekanne ja vangistuse täitmisele pööramine

Valvealustega töötavad kriminaalhooldajad, kes koostavad liikumisgraafikud ja juhendavad valvealuseid probleemide lahendamisel. Enamasti määratakse elektroonilise valve pikkuseks 3–4 kuud; pärast valveaega jätkub kriminaalhooldus ja katseaeg tavalises korras. Veel jälgib kriminaalhooldusametnik nii valve ajal kui ka pärast seda katseajal, kuidas peab hooldusalune kinni kontrollnõuetest (nt registreerimisele ilmumine) ja kohustustest (nt alkoholi tarvitamise keeld). Tuvastatud rikkumise korral koostab kriminaalhooldaja erakorralise ettekande ja esitab selle kohtule, kes pöörab kandmata jäänud vangistuse osa uuesti täitmisele.

Erakorraline ettekanne ja vangistus

Kriminaalhooldusametnik esitab kohtule kriminaalhooldusaluse kohta erakorralise ettekande karistusseadustikus või kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud juhtudel. Erakorraline ettekanne sisaldab andmeid tuvastatud rikkumise asjaolude kohta, kokkuvõtet kriminaalhooldusaluse seletusest, kriminaalhooldusametniku hinnangut katseaja senisele kulgemisele ning kriminaalhooldusametniku põhjendatud ettepanekut täiendavate kohustuste määramise, käitumiskontrolli tähtaja pikendamise, alaealise kriminaalhooldusalusele kohaldatavate mõjutusvahendite liigi muutmise või karistuse täitmisele pööramise kohta. Kriminaalhooldusalusele määratud kohustuste kergendamiseks või tühistamiseks või

elektroonilise valve tähtaja pikendamiseks või lühendamiseks esitatavas erakorralises ettekandes annab kriminaalhooldusametnik hinnangu katseaja senisele kulgemisele ning esitab põhjendatud ettepaneku.

Kõikidest vabastatud kinnipeetavatest (82) esitati 8 isiku kohta erakorraline ettekanne ning 5-l isikul pöörati karistus uuesti täitmisele.

3.2. VAHEKOKKUVÕTE

Statistilisest andmeanalüüsisist oleme teada saanud, et:

- Kohtuniku otsus sõltub kriminaalhooldaja ja prokuröri arvamusest.
- Kohtunik võtab otsuse tegemisel arvesse isiku distsiplinaarkaristusi ja käitumist kinnipidamisasutuses.
- Kriminaalhooldajad lähtuvad oma arvamuse kujundamisel sellest, kas isikul on vabanedes töökoht olemas, milline on tema perekonnaseis, kui raske kuriteoga oli tegemist ning võtab arvesse ka kandidaadi kodakondsust.
- Prokurörid lähtuvad oma arvamuse kujundamisel sellest, kas kandidaadil on töökoht olemas vabanemisel, milline on kandidaadi haridus, milline on perekonnaseis, kas isik on retsidiivsete kalduvustega või mitte, kui raske kuriteoga oli tegemist ning milline on isiku kodakondsus.
- Kriminaalhooldajate ja prokuröride ühised hinnatavad muutujad on: Töökoha olemasolu, perekonnaseis, kuriteoaste ning kodakondsus.
- Kriminaalhooldajad ja prokurörid eelistavad anda positiivse tagasiside nendele isikutele, kellel on olemas vabanemisel töökoha garantiikiri, kes on abielus, kes on sooritanud II astme kuriteo ning on Eesti kodakondsusega.
- Prokurörid annavad nendele isikutele positiivse tagasiside, kellel on olemas vähemalt keskharidus ning eelnevaid rikkumisi KAIRIs ei ole registreeritud.

Saadud tulemused ei vasta sellele, mida oleks oodanud. Eelnevad läbi viidud uuringud on näidanud suuremat sõltuvust tegurite vahel. Selle aastakäigu põhjal võib öelda, et vabanemisotsus sõltub vaid kolmest muutujast: kriminaalhooldaja arvamusest. Prokuröri arvamusest ning distsiplinaarkaristustest. Suurim avastus oli see, et kuriteoaste, töökoha

olemasolu, haridus, eelnev vangistus, retsidiivsus, sotsiaalprogramm vangistuse ajal, perekonnaseis ning ülalpeetavad olid statistiliselt ebaolulised muutujad, mis ei mõjutanud lõpptulemust. Ehk siis: analüüs näitas, et Eestis kasutusel olev süsteem ei sarnane *salient factor score*-süsteemiga ning loogilisi seaduspärasusi on vähe.

4. ENNETÄHTAEGSE VABASTAMISE SÜSTEEMI MUUDATUSTE VAJALIKKUS

4.1. KLIINILISE JA STATISTILISE MEETODITE KITSASKOHAD

Kandidaatide toimikutes oli toodud välja isiku tugevaid ja nõrku külgi. Üldjuhul on kriminaalhooldaja see, kes toob välja kandidaadi positiivseid ja negatiivseid omadusi, kuna tal on otsene kokkupuude kinnipeetavaga. Alljärgnevalt toon esile mõned näited, kus jääb ebaselgeks, kas ja kuidas on hinnangut arvesse võetud ja kuidas see on otsust mõjutanud. Näited on toodud nende isikute kohta, kellel olid üksnes positiivsed või negatiivsed aspektid välja toodud. Isikud, kellel esines mõlemaid kirjeldusi, ei ole siin välja toodud.

Alljärgnevalt on toodud 14 näidet isikute kohta, kes said **positiivse** otsuse, kuid kelle kohta olid välja toodud järgmised **negatiivsed** asjaolud:

1. Põhihariduse puudumine, sõltuvusprobleemid, hoolimatu suhtumine karistuse kandmisesse.
2. Rikkumised pani toime katseajal, tööoskused on olematud, evib kuritegeliku seltskonnaga.
3. Pikaajaline narkootikumide tarvitamine ja läbikukkunud käitumiskontroll.
4. Isikul on (vabaduses) probleeme alkoholitarbimisega.
5. Isikul on probleemid narkootikumidega.
6. Katseajal toime pandud kuriteod, pöörati täitmisele.
7. 22 distsiplinaarkaristust
8. Probleemid alkoholiga, joobes muutub vägivaldseks
9. Probleemid alkoholiga, kuritegu sooritatud katseajal
10. Sai katseajal mõrvasüüdistuse.
11. Sooritas I astme kuriteo katseajal.
12. Sooritas kuriteo katseajal.
13. Süstiv narkomaan
14. Tugev narkosõltuvus

Alljärgnevalt on toodud 24 näidet isikute kohta, kes said **negatiivse** otsuse, kuid kelle kohta olid välja toodud järgmised **positiivsed** asjaolud. Täpsustuseks olgu esile toodud, et siin ei ole

välja toodud isikute iseloomustusi, kellel puudusid vabastamiseks eeldused või kes ei soovinud enda vastamist:

1. Läbis sotsiaalprogrammi "12 sammu"
2. Läbis sotsiaalprogrammi "12 sammu"
3. Läbinud mitmeid sotsiaalprogramme, lõpetas kesk-eri hariduse vanglas
4. On osalenud sotsiaalprogrammides, omandanud keskhariduse.
5. Läbinud mitmeid sotsiaalprogramme, ka kutseõppe läbinud.
6. Läbinud mitmeid sotsiaalprogramme, lõpetas põhihariduse hariduse vanglas
7. läbinud programmid "12 sammu" ja "Eluviisitreening"
8. Läbis sotsiaalprogrammid ja psühholoogilise nõustamise
9. Läbis vanglas programmi "Agressiooni asendamine" ning keevitaja kutseõppe
10. Läbis vihajuhtimise programmi
11. Läbis vihajuhtimise programmi
12. Osalemine kirikutöös, sotsiaalprogrammides
13. Osales agressiivsuse asendamise programmis
14. Osales kolmes sotsiaalprogrammis
15. Osales mitmes sotsiaalprogrammis
16. Osales programmides „Sinu valik“ ja „Vihajuhtimine“
17. Osales sotsiaalprogrammides, töötas vanglas
18. Läbis sotsiaalprogrammi "12 sammu"
19. Tegeleb usutegevusega, väheimpulsiivne
20. Läbis vanglas programmi "Agressiooni asendamine" ning keevitaja ja tislari kutseõppe. Osales alkoholi vastases kursuses.
21. Osaleb aktiivselt kirikuelus, käitumine eeskujulik
22. Läbis sotsiaalprogrammi "12 sammu"
23. Läbis mitu sotsiaalprogrammi, sai keskhariduse ja rakendusliku hariduse
24. Läbis programmi "12 sammu", suitsetamisvastaseprogrammi

Jääb arusaamatuks, millistel alustel kohtunikud otsustavad, kas kandidaat on sobilik vabastamiseks või mitte. Toodud näidete põhjal tekivad alljärgnevad küsimused: Vabastatakse isikuid, kellel on sõltuvusprobleemid, distsiplinaarrikkumisi ning katseajal sooritatud kuritegusid. Vabastatakse sõltuvusprobleemidega isikuid, kellel on eriti suur oht sattuda tagasi kuritegelikule teele. Nende isikute kohta ei ole midagi enamat välja toodud, mis

võiks neid kirjeldusi tasakaalustada või anda tausta. Samas on jäänud 24 kandidaati, kellel olid eeldused vabanemiseks täidetud, vabastamata, andmata selle jaoks põhjendusi või negatiivseid kirjeldusi. Jääb arusaamatuks, millistel alustel kohtunikud kandidaate hindavad ja millised isiku- ja käitumisomadused on määrava tähtsusega.

Kehtivale ennetähtaegse vabastamise süsteemile saab ette heita läbipaistmatust. Kogu otsustamisprotsess on ebaselge ja kontrollitatu. Kui võrrelda eelnevalt läbiviidud uuringutega, siis üheks suureks probleemiks, millel pikemalt peatuti, oli just nimelt ennetähtaegse vabastamise otsuse kontrollitavus ja selgus.

Kliinilisele meetodile, mida hetkel Eestis kasutatakse kandidaatide hindamiseks, on mitu olulist puudust, mis omakorda võib tekitada uusi probleeme. Esimeseks probleemiks on subjektiivsus. Iga hindaja lähtub oma teadmistest ja kogemustest, et anda hinnang kandidaadile. Kuid millistel alustel hinnanguid antakse – see jääb selgusetuks. Nagu näha eelnevalt välja toodud juhtumitest – kandidaatidel võivad olla väga negatiivsed iseloomustavad omadused, kuid otsus tuleb ikkagi kandidaadi kasuks. Samas on isikuid, kelle kasuks räägivad paljud aspektid, kuid ei saavad sellele vaatamata negatiivse otsuse.

Probleem on seda suurem, kuna puudutab isikute vabastamist. Kui muul aladel toimub isikute hindamine (näiteks eksam, kutsequalifikatsiooninõuded jms), siis on olemas üldjuhul mingid kindad kriteeriumid, mida hinnatakse ja mis on ka hinnatavale teada. Oleks mõeldamatu, kui näiteks ülikooli eksamil hinnataks sisetunde järgi. Paraku – täpselt selline olukord valitseb hetkel ennetähtaegse vabastamisega.

Igal kinnipeetaval peaks olema teada, mida ja mis alustel arvesse võetakse tema hindamisel. Kas võetakse arvesse vanust, sugu, rahvust? Või hoopis sotsiaalvõrgustikku, eelnevat käitumist? Kas tehakse vahet tehnilistel rikkumistel ja tahtlikel rikkumistel? Kogu see osa on reguleerimata.

Kriminaalhooldaja esitab kohtule kirjelduse; prokuratuur kujundab kriminaalhooldaja seisukohast ja toimikust lähtuvalt oma arvamuse. Kuidas saab kriminaalhooldaja arvamust kontrollida? Kuidas saab selle kujunemist kontrollida? Vastus on, et ei saagi. Lähtudes eelnevalt läbi viidud uuringust, siis kõige suuremat tähtsust kinnipeetava vabastamisel

omavad just nimelt kriminaalhooldusametniku arvamus ja seejärel prokuröri arvamus (mis on kriminaalhooldusametniku arvamuse põhjal kujundatud).

Kui ametnikud kasutavad mingisugust algoritmi kinnipeetavate hindamiseks, siis see peaks olema avalik ja kõigile kättesaadav. USAs alustati vanglareformi just selle eesmärgiga, et muuta kogu vabastamise protsess läbinähtavamaks, selgemaks ja kontrollitavamaks.

Tekib ühtlasi küsimus, kas iga kriminaalhooldusametnik on ühtlasi psühholoog, sotsioloog, psühhiaater ja hiromant – kogu subjektiivse hindamise juures on kvaliteetse hinnangu saamiseks vajalik isiku ääretult suur ettevalmistus ning kogemused. Kui isik peab täitma korraga mitut ametit, siis lõpptulemuseks on ametnik, kes teeb kõike, kuid mitte vajaliku hoolega.

Kliinilise meetodi kriitikud heidavad süsteemile ette selle subjektiivsust ja hindajate mõjutatavust. Kuidas teha kindlaks, kas isik on tõesti oma käitumist muutnud või on tegemist vaid hea näitlejaga? Kliiniline meetod jääb selles küsimuses hätta, sest hinnangud on subjektiivsed ning eksisteerib oht, et mida paremini kandidaat suudab ennast esitada, seda parema hinnangu ta saab kriminaalhooldusametnikult.

Kliinilisele meetodile saab ette heita süsteemi ebaefektiivsust. Mida suuremaks kasvab kriminaalhooldussüsteem, seda raskem on kliinilist meetodit töös hoida. Kui kasvab kinnipeetavate arv, siis peab kasvama ka kriminaalhooldusametnike arv. Selleks, et tagada kvaliteetsed töötulemused, tuleb senisest rohkem ametnikke tööle võtta. Mida rohkem on ametnikke töös, seda kulukamaks muutub koge süsteemi ülalpidamine.

Selle asemel, et iga kinnipeetava kohta kirjutada pikka arvamust ja raportit, võiks süsteemi teha oluliselt lihtsamaks: on olemas kindlad kriteeriumid, mida tuleb hinnata. Mida lihtsam on süsteem, seda kindlamalt see toimib. Kui kriminaalhooldusametnikul on täita vaid leht, mis iseloomustab mõõdetavate ja kaalutavate parameetrite läbi kinnipeetavat, siis väheneb kriminaalhooldusametnike töö eksponentialaselt.

Eelnevad uuringud on esile toonud, et statistiline meetod on vähemalt sama hea kui kliiniline meetod, kui mitte parem. Parimaks kvaliteedinäitajaks kliinilise meetodipuhul on olnud 95%, samal ajal statistilisel meetodil – 97%.

Hetkel jääb arusaamatuks, miks lähtutakse kandidaatide hindamisel kliinilisest meetodist. Statistilise meetodi eelised on lihtsus, efektiivsus ning kuluefektiivsus. Ühtlasi tähendaks statistilise meetodi kasutuselevõtt lihtsamat teenistust kriminaalhooldusametnikele ja objektiivsemaid tulemusi.

Statistilisele meetodile saab ette heita isikupära puudumist. Põhimõtteliselt – hinnatav isik on vaid kogum andmeid ning mistahes eristatavad parameetrid puuduvad. See võib probleeme tekitada siis, kui isikul on mingid silmnähtavad individuaalsed saavutused, mida tuleks ja peaks kandidaadi sobivuse hindamisel arvesse võtma. Statistilise meetodi oponendid heidavad ette just isikupäratut otsustamist ning hinnatava käsitlemist andmekoguna, mitte indiviidina.

Autor on seisukohal, et tuleb nõustuda väitega, et statistiline meetod kaotab ära iga hinnatava isikupära. Hinnatavate parameetrite alusel saab langetada otsuse, kas kandidaat on vabastamiseks sobilik või mitte. Kahtluse kerkimisel tuleks abiks võtta isikut iseloomustavad tunnused. Kui statistilise meetodi kvaliteedinäitaja on suurem kui kliinilise meetodi kvaliteedinäitaja ning süsteem on lihtsam ja efektiivsem, siis tuleks kaaluda selle kasutusele võtmist.

Autor on seisukohal, et statistilisel meetodil on olemas kitsaskohad, millele tuleb tähelepanu pöörata. Esimeseks kitsaskohaks on süsteemi läbipaistvusega areneda võiv kinnipeetavate käitumine, et ennast paremas valguses näidata. Kui on täpselt teada, mida peab tegema, et saada positiivne otsus, siis seda lihtsam on kinnipeetaval võimalus oma tegevust korraldada nii, et positiivne otsus tuleks, vaatamata sellele, kas isik on tegelikult oma käitumist muutnud või mitte.

Teiseks kitsaskohaks on individuaalsuse kadumine – kui statistiliselt on isik kriminaalhoolduseks sobimatu, kuid realselt võib olla tegemist hea kandidaadiga. Kuid siis tekib küsimus, kas ja millal oleks võimalik statistilisest analüüsist mööndusi teha ja millistel alustel.

4.2. OTSUSTAMISE SELGUS JA VÕIMALIK LAHENDUS

Lähtudes USAs toimivast süsteemist, siis kinnipeetavale on täpselt teada, mida ja kuidas arvesse võetakse ning millisel juhul on *Parole Boardil* õigus oma otsustusõigust kasutada. Kinnipeetav teab, mida hinnatakse ja mis alustel, kui palju on mingil asjal kaalu. Autori seisukohast – tegemist on hea süsteemiga. See on lihtne ja läbipaistev – ametnikud teavad, mida hinnata ja kuidas hinnata ning kinnipeetavad teavad, kuidas neid hinnatakse ja mida tegema peab, et paremini hakkama saada.

Hetkel ei ole võimalik Eesti süsteemis aru saada, millisel alusel kinnipeetavaid hinnatakse, ei ole võimalik otsustamisprotsessi kontrollida ega ole võimalik ka kohtumäärusest aru saada, kuidas kujuneb kohtuniku siseveendumus. Põhimõtteliselt – kogu otsustamine käib ebamääraselt ning nagu sellest uuringust selgus – kohati täiesti kaootiliselt. Arvesse võetakse (vähemalt selle uuringu alusel) kolme näitajat – kahte arvamus ja ühte faktiliselt kaalutavat kriteeriumi – kui palju on isikul distsiplinaarkaristusi. Paljud tingimused, mis võiksid olla olulised, on andmeanalüüsi tulemuste põhjal statistiliselt ebaolulised ning nende olemasolu ei mõjuta otsust.

Kui teha otsekohene avaldus, siis kinnipeetav saab Eestis vabadusse siis, kui ta käitub vanglas hästi ja suudab kriminaalhooldajale positiivse mulje jätta. USAs kasutatav *salient factor score* määratleb väga täpselt, milliseid andmeid kinnipeetava kohta arvesse võetakse. Arvesse võetakse vanust, perekonnaseisu, eelnevaid vangistusi, eelnevaid kuritegusid, kuriteo raskusastet, distsiplinaarkaristusi, vangistuse aega, eelnevaid kriminaalhooldusi ja kriminaalhooldaja ja vangla soovitusi. Siit on nüüd Eesti süsteemi kitsaskoht: isiku vabanemisotsus on põhimõtteliselt seoses sellega, kui hea mulje ta suudab endast jätta.

Praegusele süsteemile saab ette heita kaootilist otsustamismustrit, järjepidevuse puudumist, lohakat vormistust ning arusaamatut motiveerimist. Rääkimata sellest, et alusdokumendid, mille alusel kriminaalhooldajad isikuid hindavad, on väidetavalt olemas, kuid ligipääsupiiranguga. Kohtumäärustel ei ole ühest vormi, mis tähendab, et iga kohtuniku referent vormistab kohtumäärused, nagu kohtunikule meeldib. Osades toimikutes on andmed puudu, osades toimikutes on kasutatud iganenud mõisteid.

Muutust oleks vaja kahes aspektis: esiteks selles, kuidas kinnipeetavaid hinnatakse ning teiseks, kuidas on otsused kontrollitavad.

Autor on seisukohal, et Eestis võiks hetkel kehtivat süsteemi oluliselt muuta. Muudatus peaks alguse saama sellest, et kriminaalhooldusametnikud muudaksid kinnipeetavate hindamise aluseid ja süsteeme. Kõige parem oleks ilmselt lahendus, kui oleks kahe süsteemi hübriid – domineeriks statistiline meetod, kuid esindatud oleks ka kliiniline meetod. Võimalik, et parima tulemuse saaks saavutada siis, kui statistiline ja kliiniline meetod oleksid hindamisel suhtes 60/40, kus domineeriks statistilised näitajad, kuid kliinilisel meetodil oleks piisavalt palju kaalu, et kas otsus kinnitada või ümber lükata.

Teiseks, igal kinnipeetaval peaks olema õigus teada saada, millistel alustel teda hinnatakse ning mida ta peaks tegema, et saada võimalikult hea tulemus. Igal kinnipeetaval peaks olema õigus teada saada, mida kriminaalhooldusametnik tema raportis kirjutab ja miks. Autori seisukohast on arusaamatu, miks ühele tegevusele (isiku käitumise hindamine) ei võiks olla kehtestatud üht ja arusaadavat raamistikku, millest oleks võimalik kõikidel asjaosalistel lähtuda.

Kolmas koht, millest võib rääkida, on sotsiaalprogrammide vabatahtlikkus. Autor on seisukohal, et vangistus peaks olema ennekõike rehabilitatsioon – isiku ümberkasvatamine ja suunamine õiguskuulekale teele. Selleks võib olla mitmeid võimalusi. Esimene koht, millest võib alustada, on sotsiaalprogrammid. Sotsiaalprogrammide läbimine peaks positiivset mõju avaldama isiku ennetähtaegsele vabastamisele. Ehk tasuks isegi mõelda sellisele variandile, et isiku kinnipidamise pikkus on otseselt sõltuvuses tema individuaalse vangistuskava täitmisega. Näiteks: kui isikule määratakse vanglakaristuseks 10 aastat, siis enne, kui ta saab üldse ennetähtaegsele vabastamisele kandideerida, peab tal olema täidetud individuaalne täitmiskava (näiteks: keskhariduse omandamine, elukutse omandamine, eluviisitreening jne). Põhimõtteliselt – ennetähtaegne vabanemine tuleks siis, kui oleks täidetud kindlad kriteeriumid. Kuid see on teema, mida võib tulevikus lähemalt ja laiemalt uurida.

Eialgu tuleks teha kaks olulist sammu:

1. Luua ühtne ja avalik raamistik, mille alusel ennetähtaegse vabastamise kandidaate hinnatakse.
2. Viia kandidaatide hindamise süsteem meditsiiniliselt mudelilt üle hübriidsele mudelile, kus primaarne oleks statistiline mudel ja sekundaarne meditsiiniline, et tagada ennetähtaegse vabastamise protsessi läbipaistvus ja kontrollitavus.

LÕPPSÕNA

Sissejuhatuses oli sõnastatud, eelnevad uuringud on esile toonud, et ennetähtaegse vabastamise puhul võetakse ennekõike arvesse kindlaid kriteeriume, mis on objektiivselt hinnatavad. Eelnevad uuringud on esile toonud, et statistilise meetodi kasutamine kandidaadi sobilikkuse hindamisel on efektiivsem kui meditsiinilise meetodi kasutamine, eeldame, et empiiriline andmeanalüüs jõuab tulemuseni, kus vabastamise otsus on otseses seoses hinnatavate kriteeriumitega. Lähtudes eelnevatest uuringutest eeldame, et otsustamisprotsess on selge ja arusaadav ning kontrollitav.

Seega, püstitatud oli kaks hüpoteesi:

1. Kasutusel on statistiline meetod kandidaatide hindamiseks.
2. Otsustamisprotsess on selge, arusaadav ja kontrollitav.

Lähtudes empiiriliselt kogutud andmetest ja teostatud andmeanalüüsist, peab tõdema, et püstitatud hüpoteesid ei osutunud selle uuringu raames tõekspidavaks. Empiiriline uuring ei kinnitanud seda, mida eelnevad uuringud on korduvalt esile toonud.

Lähtudes andmeanalüüsist, ei saa öelda, et kasutusel oleks kandidaatide objektiivne hindamine, sest logistiline regressioonanalüüs tõi välja, et kohtuniku otsus on sõltuv vaid kolmest näitajast: kriminaalhooldaja arvamusest, prokuröri arvamusest ning kandidaadi distsiplinaarrikkumistest. Salient Factor Score komponentide tähtsus oli statistiliselt ebaoluline ja seega ei saa öelda, et uuringutulemused vastaksid püstitatud hüpoteesile.

Lähtudes grammatilisest ja teleoloogilisest tõlgendamisest tuleb ümber lükata ka teine hüpotees – et otsustamisprotsess on selge, arusaadav ja kontrollitav. Toimikutes puudub järjepidevus, otsused on tihti põhjendamata ning puudub ühtne raamistik kinnipeetavate hindamiseks. Kuidas kujuneb kriminaalhooldaja või prokuröri siseveendumus – seda on kogutud andmete põhjal võimatu välja selgitada. Statistilise andmeanalüüsi põhjal võib vaid välja tuua, millised muutujad on kriminaalhooldaja jaoks olulised ja millised prokuröri jaoks.

Saadud tulemused ei vasta sellele, mida oleks oodanud. Eelnevad läbi viidud uuringud on näidanud suuremat sõltuvust tegurite vahel. Selle aastakäigu põhjal võib öelda, et vabanemisotsus sõltub vaid kolmest muutujast: kriminaalhooldaja arvamusest. Prokuröri arvamusest ning distsiplinaarkaristustest. Suurim avastus oli see, et kuriteoaste, töökoha olemasolu, haridus, eelnev vangistus, retsidiivsus, sotsiaalprogramm vangistuse ajal, perekonnaseis ning ülalpeetavad olid statistiliselt ebaolulised muutujad, mis ei mõjutanud lõpptulemust. Ehk siis: analüüs näitas, et Eestis kasutusel olev süsteem ei sarnane *salient factor score*-süsteemiga ning loogilisi seaduspärasusi on vähe.

Käesolev magistritöö üritab täita lünka, mis on tekkinud vange puudutavates empiirilistes uuringutes. Uuritud on retsidiivsust, vange iseloomustavaid omadusi, erinevaid sotsiaal-majanduslikke tegureid, kuid ükski kättesaadav uuring ei käsitle süvitsi ja põhjalikult vangide vabastamist puudutavat temaatikat. Tegemist on empiirilise uuringuga, andmed on kogutud Tartu maakohtu arhiivist. Andmete kogumisel on eemaldatud kõik delikaatsed isikuandmed, kogutud andmeid ei ole võimalik seostada konkreetsete isikutega.

Selle uuringu eesmärgiks oli täita infolünk, mis puudutab ennetähtaegselt vabastatavaid vange. Eesmärgiks on uurida ja selgitada, mis ja kuidas mõjutab vangide ennetähtaegset vabastamist ning lähtuvalt kogutud andmetest teha võimalik ettepanek uue uuringu alustamiseks või ennetähtaegset vabastamist puudutava töökorralduse muutmist.

Ennetähtaegse vabastamist mõjutatavatest asjaoludest on USAs kirjutatud kümneid uuringuid; nende läbitöötamine oli eelduseks käesolevale uuringule. Lähtudes eelnevast, rajasime hüpoteesi, et kinnipeetava ennetähtaegne vabastamine sõltub kinnipeetavat iseloomustavatest sotsiaal-majanduslikest näitajatest, isikuomadustest ning käitumisest vangistuses ning enne vangistust. Kuna kuritegevus on olulises seoses alkoholitarbimisega ning kuritegeliku seltskonnaga lävimisega, siis tõenäoliselt seatakse ennetähtaegselt vabastatud vangidele tingimuseks alkoholist hoidumine ja resotsialiseerimine.

Enne kui saame rääkida sellest, kuidas ennetähtaegset vabastamist efektiivsemaks muuta ja inimest õiguskuulekale teele suunata, tuleks selgeks teha, milline olukord vangide seas valitseb. Kui puudub täielik ja arusaadav ülevaade valitsevast olukorrast, siis ei ole võimalik edukaid muudatusi ellu viia. Selle uuringu käigus tulid esile teatavad seaduspärasused, mis

iseloomustavad kinnipeetavaid ja vabastatavaid isikuid. Ehk just nendest seaduspärasustest tuleb alustada, et muuta kriminaalpoliitikat.

Pärast andmete analüüsimist võib teha järgmised järeldused: keskmine isik, kelle toimik tuleb arutlusele, et otsustada isiku ennetähtaegne vabastamine, on kõige tõenäolisemalt Eesti Vabariigi kodakondsusega isik, 34 aastane, kellel on põhiharidus ning vabaduses ootamas perekond, vähemalt ühe ülalpeetavaga. Isikul ei ole esimene vanglakaristus ning tal on eelnevaid karistusi.

Uuringu käigus tuli esile, et kriminaalhooldajad on pigem valmis toetama kinnipeetavate ennetähtaegset vabastamist, kui prokurörid pigem ei toeta isikute ennetähtaegset vabastamist. Kohtuniku otsus langes kokku kriminaalhooldaja arvamusega keskmiselt 85% juhtudest; prokuröride vastav näitaja oli 55%. Kriminaalhooldajad annavad kinnipeetavate kohta pigem positiivse tagasiside ning see langeb tõenäolisemalt kokku kohtuniku otsusega.

Saadud tulemused erinesid püstitatud hüpoteesist. Seosed olid kohati statistiliselt ebaolulised. Kui võrrelda eelnevate uuringutega, siis kõige uuremaks seaduspärasuseks on kokkulangevus kinnipidamisasutuse ametnike arvamuse osatähtsusel. Suurimaks üllatuseks oli asjaolu, et kohtuniku otsus on sõltuvuses vaid kolmest muutujast: kriminaalhooldaja arvamusest, prokuröri arvamusest ning distsiplinaarrikkumistest. Viimased võivad olla tehnilist-laadi rikkumised, mis ei pruugi peegeldada kinnipeetava tegelikku käitumist, käitumise muutumist või ohtlikkust. Samamoodi peaks selgelt eristama, kas isiku rikkumised on ohtlikud või tehnilist-laadi.

Kuna tegemist oli ühe aastakäigu uuringuga, siis tuleks tulemuste kontrollimiseks korraldada analoogne uuring kinnipeetavate toimikute põhjal, kes vabastati 2010., 2011. ja 2012. aastal.

Résumé

Summary - *Statistical analysis of release on parole, an analysis of Tartu County court's parole records of year 2009*

Des études précédentes ont indiquées qu'en cas de mise en liberté anticipée, des critères spécifiques permettant une évaluation objective sont d'abord pris en compte. Des études précédentes ont indiquées que l'utilisation de la méthode statistique est plus efficace que l'utilisation de la méthode médicale afin d'évaluer la compatibilité du candidat, en présupposant que l'analyse empirique des données donne comme résultat le fait que la décision amenant à la mise en liberté a une relation directe avec les critères évalués. En se fondant sur les études précédentes, il est présupposé que la procédure suivie afin de rendre la décision est claire, compréhensible et vérifiable.

Dans la République Estonienne, c'est le juge qui décide de la mise en liberté anticipée d'un détenu. Le juge prend en compte l'histoire du candidat, son dossier et les évaluations des autres parties concernées. Il est cependant difficile de dire sur quoi et comment les juges se basent afin de rendre leurs décisions.

Les méthodes déjà existantes pour évaluer la compatibilité des candidats sont inexactes, sans différence s'il s'agit de la méthode statistique ou de la méthode médicale. Aujourd'hui, il n'existe pas d'algorithme qui permette de dire si le candidat va réussir à se réhabiliter dans la société ou s'il va continuer à mener une vie criminelle. Cependant, il est nécessaire d'indiquer qu'il existe des juridictions dans le monde où la mise en liberté anticipée est plus efficace que dans des autres. Ainsi se pose une autre question : pourquoi le système fonctionne dans un cas et pas dans un autre ? Il s'agit d'un problème plus vaste : existe-t-il une approche universelle à la mise en liberté anticipée des détenus ?

La méthode moderne concernant la mise en liberté anticipée a débuté en 1972 dans les instructions de *Pennsylvania Board of Probation and Parole* et dans les études et les analyses des données qui ont suivies celles-ci. Les instructions (*Salient Factor Score*, ci-après SFS) visaient à simplifier et à clarifier la procédure pour rendre des décisions ; l'instabilité,

l'opacité et la nature par moments chaotique de leurs décisions et de leur procédure ont été reprochés aux personnes chargées de rendre les décisions.

Maintes études traitent la question si et comment les instructions et les bases pour l'évaluation influencent le comportement des détenus – est-ce que les règles favorisent ou défavorisent le changement de comportement des détenus.

En principe, il existe deux présuppositions importantes dont il faut tenir compte en évoquant le sujet de la mise en liberté anticipée des détenus. Premièrement : les fonctionnaires compétents capables d'évaluer et d'analyser le comportement des détenus. Deuxièmement : un algorithme qui fonctionne et qui correspond à la situation actuelle. Brièvement : le résultat prévu et le résultat réel doivent se correspondre plus ou moins. L'objectif d'emprisonnement devrait être de détenir les criminels dangereux de la société et de réhabiliter les criminels moins dangereux dans la société. Les études ont indiqué et confirmé que la réhabilitation est un moyen beaucoup plus efficace de mener un individu à respecter la loi.

En se fondant sur ce qui précède, il faut constater l'existence d'une opinion dans le système juridique estonien que la libération anticipée est avant tout un bonus pour bon comportement et pas une continuation naturelle de l'emprisonnement dans la société ; la réhabilitation doit se faire pendant l'emprisonnement. Il faut en tenir compte en analysant les données collectées.

D'après l'article 24 du kriminaalhooldusseadus (du code de service de probation estonien), il faut déduire que la méthode statistique, qui se base sur les faits et évite les prises de position, domine en Estonie. Malheureusement, les obligations indiquées dans l'article 24 ne se réalisent ni dans une analyse de risque (transparente), ni dans une évaluation. D'après les dossiers étudiés, la méthode médicale actuellement en vigueur favorise les évaluations et les faits vérifiables ne jouent pas un grand rôle sur la prise de décisions.

Les dossiers étudiés dans le présent mémoire de fin d'études concernaient la mise en liberté anticipée et ont été examinés en 2009 dans la Maakohus (la cour de première instance estonienne) de la ville de Tartu. Les dossiers provenaient des prisons de Tartu et de Viru. Après le jugement, chaque dossier est archivé dans l'archive de Tartu Maakohus. Il fallait choisir entre les dossiers datant d'année 2008, 2009 ou 2010. L'ancienneté et l'exhaustivité des dossiers étaient enfin les facteurs décisifs afin de faire le choix. Le plus grand nombre de dossiers étaient de l'année 2008 mais pour le moment de la collecte des données (juin 2011),

ils dataient d'il y a 2,5 ans. Les dossiers de l'année 2010 étaient les plus récents mais beaucoup de dossiers étaient manquants ou n'étaient pas archivés du tout. Les dossiers de l'année 2009 avaient comme avantage le fait qu'ils dataient d'il y a 1,5 ans. Les dossiers de l'année 2009 étaient également [prétendument] exhaustifs.

L'analyse de régression permet de créer un modèle mathématique pour décrire les relations entre les identificateurs. Lors d'une analyse de régression, un identificateur est considéré dépendant et une enquête est menée afin de trouver des identificateurs d'après lesquels il serait possible de décrire ainsi que de prévoir les valeurs de l'identificateur dépendant. Plus fortes sont les liens entre les identificateurs dépendants et indépendants, plus exactes sont la modèle descriptive et l'estimation.

Les études effectuées aux autres pays indiquent que le risque de récidive chez les détenus est plus important en cas d'une peine d'emprisonnement qu'en cas d'autres modes de sanction. Il n'y a rien d'étonnant vu que la peine d'emprisonnement est appliqué d'abord aux criminels récidivistes ; toutefois, appliquer une peine d'emprisonnement plusieurs fois n'est généralement pas une solution comme ainsi augmente encore le risque de récidive. La récidivité des détenus libérés et les facteurs relatifs à celle-ci n'ont pas encore été étudiés d'une manière approfondie en Estonie ; pourtant, il est clair que les détenus libérés causent souvent des problèmes sociaux.

Les résultats de l'enquête :

En cas d'une mise à liberté anticipée, l'opinion de l'agent de probation et celle du procureur sont statistiquement importantes ($p < 0,05$) et leurs opinions favorables influencent significativement l'obtention d'un résultat favorable ($OR = 24$ et $OR = 20$).

D'après les données collectées, il est possible de constater que les opinions de l'agent de probation et du procureur au sujet du candidat sont formées sur la base de facteurs différents. Les indicateurs communs concernant la formation de l'opinion sont : nationalité ($p = 0,018$), état civil ($p = 0,34$ et $p = 0,005$), gravité de l'infraction ($p = 0,07$; $p = 0,011$) et situation d'emploi ($p = 0,027$; $p = 0,010$). Le reste des variables ne répondent pas aux critères de qualité ($p < 0,05$). Les procureurs prennent en compte également l'éducation ($p = 0,012$) et la récidivité ($p = 0,038$).

En se basant sur l'analyse des données, les individus auprès de qui était appliquée une mise en liberté anticipée étaient obligés de s'abstenir de l'alcool et de participer aux programmes sociaux. Le résultat n'était pas étonnant, s'abstenir de l'alcool a une influence positive sur le comportement de l'individu et la possibilité que l'individu continue à mener une vie criminelle est réduite. L'influence de la participation aux programmes sociaux n'est étonnant non plus – l'individu a besoin d'être de nouveau socialisé et de rendre son comportement acceptable par rapport à la société. Les conditions indiquent que la première responsabilité des agents de probation est de socialiser de nouveau les individus libérés et de réduire des risques. Le résultat obtenu répond aux attentes et correspond aux objectifs indiqués dans le vangistusseadus (le code estonien concernant l'emprisonnement).

D'après les données étudiées, l'éducation est un variable statistiquement négligeable ($p > 0,05$) qui n'influence pas visiblement l'indicateur OR ; c'est-à-dire, l'éducation n'influence pas la possibilité du candidat pour obtenir une mise en liberté anticipée. D'après les données analysées, l'éducation est un facteur important qui forme l'opinion du procureur ($p = 0,012$) et un diplôme d'éducation secondaire augmente 43 fois la possibilité d'une réponse favorable ($OR = 43,499$).

L'état civil et l'existence des personnes à charge est statistiquement négligeable quand il s'agit de la décision de la cour ($p > 0,05$), l'état civil influence la formation de l'opinion des agents de probation et des procureurs ($p = 0,034$; $OR = 8,469$ et $p = 0,005$; $OR = 122,441$). L'existence des personnes à charge est un variable statistiquement négligeable quand il s'agit de la formation de l'opinion des juges, des agents de probation ainsi que des procureurs ($P > 0,05$).

Il est apparu que la nationalité n'est pas un variable statistiquement important ($p > 0,05$) quand il s'agit de la décision du juge mais il a une importance statistique par rapport à la formation de l'opinion de l'agent de probation et du procureur ($p = 0,018$). Cela veut dire que pour un juge, la nationalité du candidat n'a pas d'importance mais les agents de probation et les procureurs favorisent beaucoup plus ($OR = 11$, $OR = 129$) les individus qui sont citoyens de l'Estonie.

L'analyse statistique a indiqué que la situation d'emploi à la sortie de la prison n'est pas un indicateur statistiquement important ($p > 0,05$). La situation d'emploi est important pour la

formation de l'opinion de l'agent de probation ($p = 0,027$; $OR = 4,722$) et du procureur ($p = 0,010$; $OR = 16,173$).

L'analyse statistique a indiqué que l'existence des sanctions disciplinaires est un indicateur statistiquement important ($p = 0,022$; $p < 0,05$). Quand l'individu avait des sanctions disciplinaires précédentes, la possibilité d'une réponse favorable a diminué par presque 70% par rapport à l'individu qui n'avait pas des sanctions disciplinaires précédentes ($OR = 0,105$). L'existence des sanctions disciplinaires n'est pas un indicateur statistiquement important quand il s'agit de la formation de l'opinion des agents de probation ou des procureurs ($p > 0,05$).

L'analyse statistique a indiqué que l'existence d'une peine d'emprisonnement précédente est un indicateur statistiquement négligeable ($p > 0,05$) quand il s'agit de la décision du juge. Une peine d'emprisonnement précédente n'est pas un indicateur statistiquement important quand il s'agit de la formation de l'opinion de l'agent de probation ou celle du procureur ($p > 0,05$).

L'analyse statistique a indiqué que le comportement récidive est un indicateur statistiquement négligeable ($p > 0,05$). La récidivité n'est pas un indicateur statistiquement important pour caractériser la formation de l'opinion de l'agent de probation ou celle du procureur ($p > 0,05$). L'analyse statistique a indiqué que la participation aux programmes sociaux pendant l'emprisonnement n'est pas un indicateur statistiquement important ($p > 0,05$) pour rendre la décision. La participation aux programmes sociaux n'était non plus un indicateur statistiquement important par rapport à la formation de l'opinion de l'agent de probation ou celle du procureur.

Les résultats obtenus sont étonnants. Les études précédentes ont indiqué une relation plus importante entre les facteurs. D'après les dossiers de l'année 2009, il est possible de constater que la décision de la mise en liberté ne dépend que de trois facteurs: l'opinion de l'agent de probation, l'opinion du procureur et l'existence de la sanction disciplinaire précédente. Le résultat le plus étonnant est que la gravité de l'infraction, la situation d'emploi, l'éducation, la peine d'emprisonnement précédente, la récidivité, la participation aux programmes sociaux, l'état civil et l'existence des personnes à charge sont des variables statistiquement négligeables qui n'influencent pas le résultat final. Par conséquent : l'analyse a indiqué que le système utilisé en Estonie ne ressemble pas au système *salient factor score* et qu'il existe peu de règles générales.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristjan Okas (ik 3 87 10 09 0248)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

**ENNETÄHTAEGSE VABASTAMISE PROTSESSI STATISTILINE ANALÜÜS
UURING 2009. AASTA TARTU MAAKOHTU TOIMIKUTE PÕHJAL**

mille juhendaja on Anna Markina

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 06.05.2013

KASUTATUD KIRJANDUS

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Antoni Calvó-Armengol, T. Verdier, Y. Zenou - Strong and Weak Ties in Employment and Crime, Centre of Economic Policy Research, London 2006
2. A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus - Retsidiivsus Eestis, Justiitsministeerium, Tallinn 2010
3. A.D. Witte, H. Tauchen: Crime and Work: An Exploration Using Panel Data – National Bureau of Economic Research, NBER Working Papers No. 4794, 1994
4. Alschuler A.W.: Sentencing reform and parole release guidelines, Uni. Colorado Law Review, 51/1980, lk 237-45
5. Arvo Viltrop: Valimi maht. Valimi võtmise meetodid (2008)
6. B. Chapman, D. Weatherburn, C.A. Kapuscinski, M. Chilvers, S. Roussel, Sandra. Unemployment Duration, Schooling and Property Crime. – Australian National University, 2002, Discussion Papers, Discussion Paper No. 447, 36 p.
7. Beck J.L. & Hoffmann P.B.: Reliability in guideline application: Initial hearings, Federal Probation, 49/1985, lk 33-41
8. Breed A.F.: Don't throw the parole baby out with the justice bath water, Federal Probation 48/1984, lk 11-15
9. Brown R.J. & O'Brien K.P.: Expert clinical opinion in parole board decisions: The Canadian experience, American Journal of Forensic, 8/1990, lk 47-60
10. Burke P.B.: Parole decision guidelines and the Oregon board of parole: A descriptive case study, Cambridge, Arthur D. Little Inc, 1980
11. Burke P.B.: Parole decision making – A hard job just got harder, Corrections Today, 49/1987, lk 74-78
12. Carroll J.S., Weiner R, Coates D, Galegher J. & Alibrio J: Evaluation, diagnosis, and prediction in parole decision making, Law and Society Review, 17/1982, lk 199-228
13. Cullen F.T., Gilbert K.E.: Reaffirming rehabilitation, Anderson Pub. Co, 1982
14. D. Usher: Education as Deterrent to Crime, Canadian Journal of Economics, 1997, No. 30 (2)
15. Discretionary Parole Release: Length of Imprisonment, Percent of Sentence Served and Recidivism, Journal of Crime and Justice, 10/2012, lk 27-49
16. Duncan, Ohlin, Reiss & Stanton, Formal Device for Making Selection Decisions, 58 Am. J. Soc. 573, 1953
17. E. van den Haag, Punishing Criminals 87, 1987
18. E.D. Gould, B.A. Weinberg, D. Mustard: Crime Rates and Local Labour Market Opportunities in the United States: 1979–1997 – Review of Economics and Statistics, 2002, Vol. 84, No. 1
19. E.D. Gould, B.A. Weinberg, D. Mustard: Mustard, David. Crime Rates and Local Labour Market Opportunities in the United States: 1979–1995.
20. E. Soini, A-M. Virtanen - Supervision benefits parolees, Tampere University of Applied Sciences, mai 2011
21. F. Simon, Prediction Methods in Criminology, 16-29, 1971
22. Freed D, Mann K, Scott R.E.: Symposium: Punishment, Yale Law Journal, 101/1992
23. Gottfredson D.M., Wilkins L.T., Hoffmann P.B.: Guidelines for parole and sentencing, Lexington, D.C Heath and Company, 1978
24. Gottfredson D.M., Wilkins L.T., Hoffmann P.B.: Making paroling policy explicit, Washington DC: US Parole Commission Research Unit, 1978

25. Gottfredson M.R & Gottfredson D.M: Decision in criminal justice: toward the rational exercise of discretion, Cambridgw: Ballinger Publishing Co, 1980
26. Gould L.A., MacKenzie D.L. & Bankston W: A comparison of models of parole outcome, Journal of Criminal justice, 18/1995, lk 161-179
27. Greenwood P: Estimated benefits and costs of California's new mandatory sentencing law - Three strikes and you're out, Santa Monica, CA: Rand Corporation, 1994
28. Greenwood P: Implementing the law. In Three strikes and you're out, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1996
29. Heaney G.W.: The reality of guideline sentencing: No end to disparity, American Criminal Law Review, 28/1991, lk 161-203Marvell & Moody 1996
30. Hoffmann & Beck, Parole Decision-making: A Salient Factor Score, 1974
31. Hoffmann P.B.: Twenty years of operational use of prediction instrument: The United States parole commission's salient factor score, Journal of Criminal justice 22/1994, lk 477 - 494
32. J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn 2001
33. J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2007
34. Jehle, Jörg-Martin, Criminal Justice in Germany. Facts and Figures. Fifth Edition. Federal Ministry of Justice, 2009
35. K.Kallikorm - Vanglast vabanenute tööhõive võimalused, lk 23-27, juhendaja: Dagmar Kutsar, Bakalaureusetöö, Tartu 2003
36. Kozol, Boucher & Garofalo, The Diagnosis and Treatment of Dangerousness, 18 Crime & Delinquency 371, 389-392, 1972
37. Kriminaalpoliitika uuringud 3: Kuritegevust mõjutavad sotsiaalmajanduslikud ja demograafilised tegurid, Justiitsministeerium, Tallinn 2005
38. Kuritegevus Eestis 2008, Justiitsministeerium, Tallinn 2009
39. Kuritegevust mõjutavad sotsiaalmajanduslikud ja demograafilised tegurid, Justiitsministeerium 2005
40. L.Lochner - Education and Crime, University of West Ontario, 13.12.2007
41. L.Lochner, E.Moretti - The Effect of Education on Crime: Evidence from Prison Inmates, Arrests, and Self-Reports, University of Berkeley, oktoober 2003
42. L.Lochner, E.Moretti: The Effect of Education on Crime: Evidence from Prison Inmates, Arrests and Self-Reports – National Bureau of Economic Research, NBER Working Papers, 2001, No. 8605
43. L.Madise, P.Pikamäe, J.Sootak – Vangistusseadus kommenteeritud väljaanne, Juura 2009
44. McAnany P.D., Merritt F.S., Tromanhauser E.: Illinois reconsiders flat-time: An analysis of the impact of justice model, Chicago-Kent Law Review, 52/1976, lk 655-656Tonry M: Sentencing Matters, Oxford University Press, 1996
45. Metchik E: Judicial views of Parole decision processes: a social science perspective, Journal of Offender Rehabilitation, 18/1992, lk 135-157
46. M-L. Liiv, E.Hanni - Vangide tööhõive vabaduses: vanglas töötanud ja mittetöötanud kinnipeetavate võrdlus
47. Morgan K.D., Smith B: Parole release decision revisited: An analysis of parole release decisions for violent inmates in southern state, Journal of Criminal justice, 33/2005, lk 277-287
48. Ohlin & Duncan, The Efficiency of Prediction in Criminology, 58 Am. J. Soc 441, 1949
49. P. Pikamäe. Kommentaarid §-le 76. – J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2009, § 76, komm 1.2, samuti J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn 2001, lk 157

50. P.Meehl, Clinical versus Statistical Prediction 90-119 (1954)
51. P.Meehl, What Can Clinician Do Well? (1967)
52. P.Meehl, When Shall We Use Our Heads Instead of the Formula?
53. Parsonage, Bernat & Helfgott 1994
54. Purdy & Lawrence 1990
55. R.Crutchfield - Labor Markets, Employment, and Crime, National Institute of Justice, 1997
56. RETSIDIIVSUS, Uuring korduvalt kriminaalkorras vabadusekaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16-24,retsidiivsuse mõjuteguritest, KESA-Mauritius 2007
57. S.D.Levitt, L.Lochner: The Determinants on Juvenile Crime. – Gruber Risky Behavior Among Youths: An Economic Analysis,. Chicago: University of Chicago Press, 2001
58. S.Machin, C.Meghir: Crime and economic incentives – Institute for Fiscal Studies, 2000, Working Paper, No. 00/17
59. Zimbardo P: Transforming California's prisons into expensive old age homes for felons: Enormous hidden costs and consequences for California's taxpayers, San Francisco, CA: Center on Juvenile and Criminal Justice, 19
60. Tonry M: Sentencing Matters, Oxford University Press, 1996
61. Turpin-Petrosino C: Are limiting enactments effective? An experimental test of decision making in a presumptive parole state, Journal of Criminal Justice, 27(4)/1999, lk 321-332
62. Underwood B: The Law and the Crystal Ball: Predicting behavior with statistical interference and individualized judgment, Yale Law Journal, 1979
63. Walker S: Taming the system: The control of discretion in criminal justice, 1950 – 1990, New York: Oxford University Press, 1993
64. Wallace H.S.: Mandatory minimums and betrayal of sentencing reform: A legislative Dr. Jekyll and Mr. Hyde, Federal Probation, 57/1993, lk 9-19
65. Wartna, B .S .J., Blom, M., Tollenaar, N. The WODC Recidivism Monitor. 3rd, Revised edition. The Hague, 2009
66. Wartna, B. S. J. Lapse into old mistakes. Measuring recidivism to help determine the rehabilitative effect of penal interventions. Boom Juridische uitgevers, WODC. Onderzoek en beleid nr. 275. Den Haag, 2009
67. Wartna, B. S. J., Beijersbergen, K. A., Blom, M., Tollenaar, N., Weijters, G., Essers, A. A. M., Alma, S. M., Alberda, D. L. Recidivism report 1997–2004. Developments in the reconviction rate of Dutch offenders. WODC studies on recidivism. Fact sheet 2008-2a. The Hague, 2008
68. Wicharaya, T: Simple theory, hard reality: The impact of sentencing reforms on courts, prisons, and crime, State University of New York Press, 1995
69. Von Hirsch A, Hanrahan K.J.: The Question of parole – Retention reform and abolition? Cambridge: Ballinger Publishing Co. 1979
70. Von Hirsch A, Prediction of criminal conduct and preventive confinement of convicted persons, New York: Oxford University Press, 1972
71. Õiguskantsler 29.04.2010 nr 6-1/100708/1002554
72. Õiguskantsleri lõppvastus 6.10.2011 11-1/111371/1104953

VIIDATUD NORMATIIVAKTID

1. Karistusseadustik, RT I 2001, 61, 364, Vastu võetud 06.06.2001, jõustumine 01.09.2002
2. Kriminaalmenetluse seadustik, RT I 2003, 27, 166, Vastu võetud 12.02.2003, jõustumine 01.07.2004
3. Vangistusseadus, RT I 2000, 58, 376, Vastu võetud 14.06.2000, jõustumine 01.12.2000
4. Kriminaalhooldusseadus, RT I 1998, 4, 62, Vastu võetud 17.12.1997, jõustumine 01.05.1998
5. Eesti Vabariigi põhiseadus, Vastu võetud 28.06.1992, RT 1992, 26, 349, jõustumine 03.07.1992

VIIDATUD KOHTULAHENDID

1. RKHK 3-3-1-6-06 p 24
2. RKKK 3-1-1-96-08 p 8.1
3. RKPJKo 20.06.2006, nr 3-4-1-33-05, p 22

VIIDATUD INTERNETILEHEKÜLJED

1. Kuritegevus Eestis 2008 - kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/39933> (06.05.2013)
2. Kuritegevus Eestis 2009 - kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/48519> (06.05.2013)
3. Kuritegevus Eestis 2010 - kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/53197> (06.05.2013)
4. Kuritegevus Eestis 2011 - kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/56183> (06.05.2013)
5. Kuritegevus Eestis 2012 - kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/57889> (06.05.2013)
6. Vangide taasühiskonnastamine kulg - <http://www.vangla.ee/41425>
7. IAS Factsheet - Alcohol and Crime, kättesaadav internetis: <http://www.ias.org.uk/resources/factsheets/crime.pdf> (06.05.2013)
8. Alcohol and Crime: An Analysis of National Data on the Prevalence of Alcohol Involvement in Crime, kättesaadav internetist: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/ac.pdf> (06.05.2013)